



Kul, Hazel, “Millî Mücadele Sonunda Amerikan Gemilerinin Karadeniz Kıyılarındaki Rum Mültecilerin Sevkiyatına Dair Gözlem ve Raporları”, *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 6/10, (Millî Mücadele’den Millî Egemenliğe Karadeniz Özel Sayısı), ss.287-308.
DOI: 10.31765/karen.840128

MİLLİ MÜCADELE SONUNDA AMERİKAN GEMİLERİNİN KARADENİZ KIYILARINDAKİ RUM MÜLTECİLERİN SEVKİYATINA DAİR GÖZLEM VE RAPORLARI*

Hazel KUL**

* Araştırma Makalesi / *Research Article*

Bu makale etik kurul izni ve/veya yasal/özel izin alınmasını gerektirmektedir. / *This article does not require ethical committee permission and/or legal/special permission.*

** Dr.,

Ankara/TÜRKİYE

✉ kulhazell@gmail.com

ORCID : 0000-0002-5161-9888

Anahtar Kelimeler: Karadeniz, Rum, Mülteci, Amerikan Gemileri

Keywords: Black Sea, Greek, Refugee, American Ships

Öz: Mütareke Dönemi’nde gerek gönüllü olarak gerekse Yunanistan’ın zoruyla Yunan ordusunun yanında savaşa giren Anadolu Rumları, özellikle Büyük Taarruz sonrasında Türk topraklarını terk etmek amacı ile liman kentlerine toplanmışlardır. Bu süreçte Amerikan yardım komiteleri Rumların nakline yardımcı olurken *Parrott (218)*, *Edsall (219)*, *Kane (235)*, *King (242)* ve *Goff (247)* adlı Amerikan gemileri de tüm işlerin organizasyonunda *The Near East Relief* gibi kuruluşların faaliyetlerine yardım etmek, istihbarat toplamak ve ABD ticaret gemilerinin güvenliğini sağlamak amacıyla Karadeniz limanlarına gönderilmiştir. Bu gemiler, Trabzon, Giresun, Ordu, Fatsa, Ünye ve Samsun’a uğrayarak raporlar düzenlemişler ve ilgili raporları *Türk Sularındaki Birleşik Devletler Deniz Müfrezesi Komutanlığı*’na gönderilmiştir. Bu makalede söz konusu gemilerin Aralık 1922’ye ait raporları incelenmiştir.

AMERICAN SHIPS'S OBSERVATIONS AND REPORTS RELATED TO THE GREEK REFUGEES WHO WAS WAITING TO BE FORWARDED IN THE BLACK SEA COAST, AT THE END OF THE NATIONAL STRUGGLE

Abstract: Anatolian Greeks who fought alongside the Greek Army either voluntarily or by force of Greece in the Armistice Period, had gathered in port cities to leave the Turkish lands especially after the Great Offensive. In this process, American aid committees, like *The Near East Relief*, helped the transfer of Greeks. *Parrott (218)*, *Edsall (219)*, *Kane (235)*, *King (242)* and *Goff (247)* were also sent to the Black Sea ports to aid *The Near East Relief*'s activities about refugees, to gather intelligence and make secure U.S. Merchant ships. These ships went to Trabzon, Giresun, Ordu, Fatsa, Ünye and Samsun and prepared re-

Geliş Tarihi / Received Date: 13.12.2020

Kabul Tarihi / Accepted Date: 18.12.2020

ports about its patrols and send them to *The Office of The Commander U.S. Naval Detachment in Turkish Waters*. In this article, the reports of the ships that mentioned above, belonging to December 1922 were examined.

Birinci Dünya Savaşı sürecinde Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü ve asayiş tehdit edici faaliyetlerde bulunan bazı Rum ve Ermeni vatandaşlar çıkarılan *Sevk ve İskân Kanunu*'yla buldukları bölgelerden çıkarılarak daha güvenli bölgelere nakledilmiş, savaşın sonlarına doğru ise tekrar eski yerlerine dönmelerine izin verilmiştir. Anadolu coğrafyası üzerinde bağımsız ya da Avrupalı bir devletin güdümünde devlet yaratma emelleri olan Rum ve Ermeni cemiyetleri bu durumu büyük bir fırsat olarak değerlendirmiş, sevke tabi tutulsun yahut tutulmasın çok sayıda Rum'u ve Ermeni'yi; Rusya, Romanya, Mısır, Yunanistan, Amerika Birleşik Devletleri gibi dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın gemilerle Anadolu kıyılarına çıkarmak ve silahlı eylemlerde bulunmak suretiyle daha sonraki süreçte yerleşik Rumları da sıkıntıya sokacak bir eylem içerisine girmişlerdir. Karadeniz kıyıları da Türkiye'ye yönelik bu tür eylemlerin en yoğun yaşandığı bölgelerinden biri olmuştur.

Karadeniz Bölgesi'nin hemen büyük bir kısmını içerisine alan bir "Pontus Rum Devleti" kurmayı amaçlayan Yunanistan, Rum Cemiyetlerinin yabancı ülkelere Fener-Rum Patrikhanesi'ne taşıdıkları Grek/Ortodoks kökenli insanları silahlandırmak suretiyle Pontusçu çetelerle birlikte Karadeniz'de büyük bir isyan başlatmışlardı. Bu olay binlerce Müslümanın ve gayrimüslimin hayatını kaybetmesine ve yaşadığı toprakları terk etmesine neden olduğu gibi Türk Milli Hareketi'nin Batı Cephesi'nde verdiği mücadeleyi de tehlikeye atmıştır. Bütün gayretlere rağmen Pontusçu çetelerin faaliyetlerine son verilemeyeceği ve bölgede asayişin sağlanamaya-

cağı anlaşılınca Türkiye Büyük Millet Meclisi; önce "Merkez Ordusu" adıyla özel bir ordu oluşturmak¹, daha sonra da Yunanistan'ın Karadeniz sahillerinden çıkarma yapma ihtimaline karşı sahil kesimlerinde bulunan Rumların bir kısmını Anadolu içlerine sevk etmek² gibi askerî ve idari kararlar almak zorunda kalmıştır.³

Pontus çetelerine karşı alınan bu tedbirler sonrasında Fener Rum Patrikhanesi, Pontusçu Cemiyetler ve Yunanistan'ın İtilâf Devletleri'ne Karadeniz Bölgesi'ndeki Hristiyanlara zulüm yapıldığı yönünde şikâyetle bulunmaları üzerine ABD, İngiltere, Fransa ve İtalya Yüksek Komiserleri, TBMM'ne birer nota göndererek sevki durdurmaya ve aynı zamanda askerî gemilerini Karadeniz kıyılarına göndererek Pontusçu Rumlara destek olmaya çalışmışlardır.⁴ Milli Mücadele'nin sonuna kadar devam eden bu gerginlik, TBMM Hükümeti'nin kararlı tutumu ve Büyük Taarruz'un kazanılmasıyla sona ermiş, isyancı Rumlar ülkeyi terk etme yollarını aramaya başlamışlar, Türklerin kendilerine zulüm yapacağı propagandasından etkilenen bir kısım Ortodoks sivil halk da onların peşine takılmıştır. Halk bulabildiği gemilerle ülkeyi terk etmeye çalışırken İtilâf Devletleri ise sebep oldukları bu olayı seyretmekle yetinmiş, insanî yardımda bulunma noktasında dahi oldukça yetersiz kalmışlardır.

Tüm bu dramatik süreç, Türkiye'deki Amerikan ticaret gemilerinin güvenliğini sağlamakla görevli ABD donmasının raporlarına yansımış, Samsun'dan Trabzon'a kadar Karadeniz kıyılarına yığılan mültecilerin durumu, gelişmelere dair yerel idarecilerin aldığı tedbirler ve bölgenin genel sosyo-ekonomik durumu düzenli olarak rapor edilmiştir. Amerikan Yardım Cemiyeti ve ABD donanma raporlarına göre Mudanya Mütarekesi'nin imzalanması sonrasında Türk Hükümeti, Hristiyanların Anadolu'yu

¹ Merkez Ordusu'nun kuruluşu ve faaliyetleri hakkında geniş bilgi için bakınız. Balcıoğlu, 1991.

² İç bölgelere sevk edilen Rumların önemli bir kısmı daha önce Rum Cemiyetleri tarafından sahile getirilen insanlardan oluşmaktaydı. Bu durum esasında bir

göçten ziyade bahsi geçen Rumların evlerine gönderilmesiydi. Özgören, 2017: 299.

³ Yerasimos, 1988-1989: 66; Okur, 2007: 26-27.

⁴ *Pontus Meselesi*, 1995: 411-419.

serbestçe terk edebileceğini ilan etmiş, Karadeniz sahillerinde toplanan mülteci ve yetimlerin büyük kısmı göç için harekete geçmişlerdi. Öte yandan Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmaya başlaması ve Anadolu'daki yerli Rum ve Ermenilerin Yunan ordusu ile birlikte kaçması⁵ veya savaşta birçoğunun hayatını yitirmiş olması sebebi ile Anadolu'da birçok Hristiyan çocuğu yetim kalmıştı.⁶

Bu sırada *The Near East Relief*⁷, Trabzon'daki temsilcisi J. H. Crutcher'i maiyeti ile beraber Samsun'da görevlendirmiş, Amerikalı misyonerlerle beraber bölgedeki muhacirlerle ve yetim Hristiyan çocuklarla ilgilenmeye başlamışlardı.⁸ Muhacirleri taşıyan vapurlar ihtiyaca kâfi gelmediğinden ilgili cemiyet tarafından İngiliz ve Avusturya vapurları kiralanmak suretiyle Rum ve Ermeni muhacirlerini almak üzere Samsun'a gönderiliyordu. Karadeniz sahillerinde sayıları 30 bine yaklaşan Hristiyan muhaciri almak üzere başka vapurlar da gönderen cemiyet, bu muhacirleri ilk durak olarak İstanbul'a, buradan da Pire başta olmak üzere diğer Yunan şehirlerine taşıyordu.⁹ Bu bağlamda Karadeniz kıyılarındaki limanlardan Rum ve Ermeni mülteciler ile yetim çocukların tahliyesine ve tüm işlerin organizasyonunda *The Near East Relief*¹⁰ gibi kuruluşların faaliyetlerine yardım etmek¹¹, ayrıca Karadeniz limanla-

rında devriye gezinerek ilgili yerlere yönelik toplanılan istihbaratları rapor etmek ve ABD ticaret gemilerinin güvenliğini sağlamak amacıyla Amerikan Donanması'na bağlı birtakım gemiler gönderilmiştir. Bu türden bir vazife ile gönderilen *Parrott (218)*, *Edsall (219)*, *Kane (235)*, *King (242)* ve *Goff (247)* adlı Amerikan gemileri Trabzon, Giresun, Ordu, Fatsa, Ünye ve Samsun'a uğrayarak ilgili şehir ve kasabalarındaki mülteci sayısı ve mültecilerin mevcut durumları ile bu yerlerin askeri ve siyasi temsilcileri ve toplumun ileri gelen kişileri ile yapmış oldukları görüşmeler neticesinde edindikleri bilgileri, kişilerin yapılarına dair izlenimler ile mevcut limanlara uğrayan diğer gemilerin mürettebatı, yolcuları, taşıdıkları kargo, geminin bağlı olduğu ülke ve ilgili gemi kaptanı ile yapılan görüşmelerden sağlanan bilgileri ve yine söz konusu yerlerdeki yerel halkın sosyo-ekonomik vaziyeti ve Amerika ile ticarete yönelik hakim olan düşüncelerine dair günlük notlar halinde raporlar düzenlemişler ve raporlar *Türk Sularındaki Birleşik Devletler Deniz Müfrezesi Komutanlığı*'na gönderilmiştir.

1. Trabzon

Yukarıda bahsi geçen gemilerden *Goff (247)*'un seyir defterine göre ilgili gemi 26 Kasım 1922'de 14.15'te Trabzon'a gelmiştir. Liman Reisi ile görüşen ve onu nazik bir

⁵ Buna karşın Yunanistan'daki halk, Anadolu Rumlarının ülkelerine gelmelerini istemiyordu. Çünkü Venizelos iktidara geldiğinde Anadolu Rumlarını kurtarmak ve Barı Anadolu topraklarını Yunan sınırlarına dahil etmek istemiş ve Yunanistan'dan pek çok insanı kendi hayali için Anadolu içlerine sürüklemişti. Bu durum, doğal olarak Anadolu Rumlarının bir kısmının Venizelos'a sempati duymasına sebep olmuş, ancak Türk-Yunan savaşının ağır kayıplar verilerek kaybedilmesi ve Kral taraftarlarının iktidara gelmesi ile Yunanistan'da yaşayan yerli halk, savaşın sorumlusu olarak Venizelos ile Anadolu Rumlarını görmüş ve onlara karşı olumsuz tavır sergilemiştir. Öyle ki Yunan Kralı'nın oğlu Prens Andrew, Anadolu Rumları ile ilgili olarak şu değerlendirmede bulunmuştu: "*Buradaki halk, genellikle tiksindiricidir. Bu değersiz insanları tekmeleyip atması için İzmir'i Mustafa Kemal'e teslim etmek gerçekten yerinde olacaktır.*" Bilgin, 2016: 68-54.

⁶ Ayışığı, 2004: 112, 116.

⁷ Özel, 2012: 371.

⁸ Çapa, 2019: 280.

⁹ Mutlu, 2012: 283.

¹⁰ *The Near East Relief*, 1922 yılı için aylık Harput'a 50 bin, Samsun'a 30 bin ve Sivas'taki yetimler için de 20 bin lira ayırmıştır. Cemiyetin ayırdığı bu tahsisattan Türk yetimlerine Harput'ta 2 bin, Samsun'da 500 ve Sivas'ta 400 lira harcanmıştır. Bu rakamlar incelendiğinde misyonerlik faaliyetleri yürüttüğü açıkça görülen cemiyetin açmış olduğu yetimhanelerden rahatsız olan Türk Hükümeti, bu yetimhanelerin baş tercümanının Türk olmasını istemiş, ancak bu istek kabul görmemiştir. Ayışığı, 2004: 115.

¹¹ Amiral Bristol, 13 Eylül 1922 tarihli raporuna Anadolu'dan ayrılmak üzere limanlarda bekleyen mültecilerle ilgili olarak şu notları düşmüştür: "*Şimdi Anadolu'da yaşanan felâketin ve ortaya çıkan korkunç mülteci sorununun mesuliyeti, tamamen olmasa da büyük ölçüde İtilâf Devletleri'ne aittir. Ancak Müttefikler, Amerika Birleşik Devletleri'ne dönüp kendi yaratmış oldukları felâketi temizlememizi istiyorlar.*" Özcan, 2017: 53.

karakter olarak tanımlayan ilgili geminin kaptanı R.S. Field, ardından Vali Hazım Bey ile görüşmeye gittiğini ancak kendisinin bazı evrakları imzalamakla meşgul olduğu ve özür dileyerek işinin başına döndüğünü belirtmiştir. Kumandan Ali Galip Bey'le de görüşen Field'ın seyir defterine düştüğü not; “kendisi Fransızca konuştu. Oldukça kibar ve hassas biri idi. Cüsseli ve uzun boylu, aynı zamanda harikulade bir askerdi” şeklinde olurken Amerikan misyonerlerinden Bay Stapleton ve Bayan Crawford ile yapmış olduğu görüşmede tanışmış olduğu Doktor Nihat Niyazi Bey¹² ve Amerikan muhriplerinin çeşitli ihtiyaçlarının tedarik işi ile ilgilenen Mehmet Hüseyinof ve kuzeni Kassin hakkında da bilgiler vermektedir.

28 Kasım günü Trabzon İtalyan Konsolosu ile görüşen Field, konsolosa bir süre İtalya'da bulunduğunu ve İtalyanlarla temas halinde kalmayı arzu ettiğini ifade etmiş, birkaç dakikalık genel ve yerel durumlar üzerine yapılan konuşmanın ardından Konsolos ticari olarak faaliyete açılan Batum Limanı'ndan İtalyan gemilerin faydalanmadığını söylemiş, Türk-Sovyet Rusya ilişkilerine yönelik iki devletin yüzeysel olarak dost olabilecekleri, herhangi ortak bir çıkarlarının bulunmadığı ve en azından Türklerin Sovyet Rusya'dan şüphelendiğine yönelik kanaatini dile getirmiş ve Türk halkının Kafkasya'dan gelebilecek herhangi bir Rus saldırısına karşı bölgeyi koruduğunu belirtmiştir.

Trabzon'da yaklaşık 20 ilâ 25 kadar mülteci kampı olduğunu, Rum ve Ermenilerden müteşekkil bu mültecilerin kendilerini götürecek olan gemiyi beklediklerini belirten Field, gemide kalan yiyecekleri bu kamp-lara gönderdiğini de not düşmüştür.¹³ Aynı güne tarihli diğer notlarında Goff (247)'un Trabzon Limanı'na gelişinden bu yana ilgili limana deri, yemiş ve keçe kargosu taşıyan

iki geminin geldiği, dükkanlarda büyük kısmı ucuz ve renkli basmadan ibaret olan şaşırtıcı miktarda stok bulunduğu, gıda maddeleri hariç diğer malların büyük kısmının Fransa ve İtalya'dan geldiği, şehir halkının ise iyi beslenmiş olmalarına rağmen pejmürde görünüm arz ettiği, en kötü durumda kadınların olduğu, şehirde Rusya'nın hemen hemen aynı ölçekteki Thedasia'da kasabasından daha fazla ticari hareketlilik olmasına rağmen Trabzon halkı peçe örtünürken Theodosia halkının ise son derece iyi giyinimli olduğu yönünde sosyo-ekonomik bir analiz de yer almıştır. Goff (247)'un 29 Kasım 1922 tarihli notlarına göre Rum ve Ermenilerden müteşekkil yüz kadar mülteci, S.S. *Anatolia II* gemisine binmiştir.¹⁴

3 Aralık 1922 Pazar günü öğleden 08.00'da bir diğer Amerikan gemisi *Edsall* (219) Trabzon limanına gelmiş, mevcut durum hakkında yapılan görüşmenin ardından Goff (247)'un kaptanı Field, Trabzon'da herhangi bir mülteci sorunu yaşanmadığını düşünmediğini, her şeyin iyi durumda olduğunu ve mültecilerin düzenli olarak gemilerle şehirden ayrıldıklarını ve ne şehirde ne de sokaklarda mültecilere rastlamadığını ifade etmiştir. Ardından Yüzbaşı Field ile Edsall'ın kaptanı Halsey Powell karaya çıkarak Mutasarrıf, Hazım Bey, Askeri Kumandan Ali Galip Bey, Amerikan Misyonundan Doktor Stapleton ve Bay Crawford ile görüşmüşlerdir.¹⁵ Yapılan bu görüşmelerin içeriğine dair detaylı bilgiler Goff'un seyir defterine not düşülmüştür. Yüzbaşı Field, Vali Hazım Bey ile yapılan görüşmenin içeriğine dair şu bilgileri vermektedir:

“Vali Hazım Bey'i görmeye gittik. Bir önceki ziyaretimizden daha az meşguliyeti vardı. Yarım saat kadar kendisiyle görüştük. Yüzbaşı Powell, bu vilayetteki Ordu, Giresun ve Fatsa'ya ziyaret gerçekleştirmek istediğini

¹² The National Archive of the United States, American Consulate Trebizond Correspondence 1916, 703-888, U.S.S. Goff (247), Trebizond, Turkey, 26 November 1922, From: Commanding Officer to Commander U.S. Naval Detachment in Turkish Water, Enclosure No: 2, In Despatch No. 608, s. 1.

¹³ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

¹⁴ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

¹⁵ The National Archive of the United States, American Consulate Trebizond Correspondence 1916, 703-888, U.S.S. Edsall (219), Constantinople, Turkey, 30 November 1922, From Commanding Officer To Commander U.S. Naval Detachment in Turkis Waters, Enclosure No: 3, Despatch No: 608, s. 6.

kendisine ilettili. Vali, böyle bir izin verme hakkının yetkileri dâhilinde olmadığını fakat bu yerlere gitmesi durumunda kaptanın hoş karşılanacağını düşündüğünü belirtti. Hazım Bey, Amiral Bristol ile tanışmaktan memnuniyet duyacağını ve İstanbul'a gitmesi halinde bir görüşme ayarlamaya çalışacağını söyledi. Müttefik Komisyonu İstanbul'a geldiğinde Dâhiliye Nazırı iken Türk Hükümeti'nin kendisini yedi buçuk ay süreyle hapiste tuttuğunu da sözlerine ekledi. Hapisten çıktığında Anadolu'ya geçen Hazım Bey, Kemalist Hükümet iktidara gelene dek İstanbul'a gitmeyi düşünmemiştir. Eşinin levanten bir Fransız olduğu söyleniyor. Yüzbaşı Powell ve bana karşı oldukça nazik davrandı. Biz, vali ile birlikteyken iki emir eri rutin işleri yapmak üzere odasına geldi. Yaptıkları işin öncesi ve sonrasında topuklarını bir araya getirip selam vermeleri şeklindeki resmiyetlerinden etkilendim.”¹⁶

Aynı raporda askeri karargâh Kumandanı Ali Galip Bey'e de yer verilmiş, kendisi modern üniformalı, iyi görünümlü ve çok iyi düzeyde Fransızca konuşabilen bir asker olarak tarif edilmiştir. “*Daha önce benim ve seleflerimin raporlarında yer verilen*” şeklinde tanımlanan Galip Bey, Lozan Konferansı ile ilgili kendisine yöneltilen sorular üzerine açıklanacak herhangi bir şey olmadığını ancak çok yakın bir zamanda sorunların barışçıl bir şekilde çözüme kavuşacağına inandığını, barış için ön koşulun Yunan ordusunun mağlubiyeti olduğunu¹⁷ ifade ettikten sonra “*siz denizcilerin söyle-*

diği gibi fırtınadan sonra güzel bir hava gelecektir” demiştir. Dünyada medeniyetlerin gelişmekte olduğuna ancak son iki yıldır bu ivmenin tersine döndüğüne dair olan genel inanıştan, Atina'daki eski bakanların infazından ve Türkler iki asır boyunca savaş halindeyken vergiden muaf olan Rumların bu süreçte servet kazandığından da bahseden Galip Bey, Birleşik Devletler'de herkesçe malum olan Türk karşıtı propagandaya değinmemiş ancak Amiral Bristol ve Amerikan donanmasının adil yaklaşımından, hazırlamış oldukları raporla sözde Türk katliam hikayesinin iki tarafı olduğunu ortaya koymuş olmalarına değinmiştir.¹⁸ Ardından Yüzbaşı Powell, 1922 yılı Ağustos'unda İzmir'de iken resmi gazete muhabiri bir *Edsall* subayını iç bölgelere araştırma yapmaya göndermiş olduğunu ve bu muhabirin araştırmaları neticesinde hazırlanmış olan raporun *New York Herald* gazetesinde yayınlandığı hakkında Ali Galip Bey'e bilgi vermiştir.¹⁹

Yüzbaşı Powell; Doktor Stapleton ve Bay Crawford ile mülteciler hakkında görüşüğünü ancak bu konudaki bilgilerinin oldukça az ve müphem olduğunu, *The Near East* çalışanı Bay White ile yapmış olduğu görüşme ve ardından şehirde gerçekleştirmiş olduğu gezinti sonrası edindiği gözlemlere dayanarak Trabzon'da mültecilerle ilgili herhangi bir sorunun olmadığına kanaat getirdiğini, mültecilerin burada yaşıyor olmaktan kaynaklı herhangi bir zorluk

¹⁶ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

¹⁷ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

¹⁸ ABD Yüksek Komiseri Amiral Bristol tarafından ABD Dışişleri Bakanlığı'na gönderilen ve 23 Nisan 1919 ile 25 Ocak 1920 arası dönemdeki yazışmaları kapsayan, 21 belgeden oluşan bir raporda Yunanistan'ın Karadeniz ve Kafkasya'ya yönelik askeri ve siyasi eylemleri, Ermenilerle işbirliği görüntüsü altında onları kendi çıkarlarına kullanma girişimleri, bölgede girişeceği hemen her türlü eylem için Anadolu kıyılarından Kırım sahillerine ve Günay Kafkasya'ya kadar uzanan Rum azınlıklara yönelik ajitasyon faaliyetleri, bu faaliyetler İngiliz Hükümeti'nin desteği başta olmak üzere şu bilgi ve değerlendirmelerde bulunmaktadır: “...Yunanistan, Pontusçu Rumlara yönelik yoğun bir ajitasyonda bulunmaya başlamıştır. Mayıs 1919'da İzmir'in işgalinden sonra zayıflayan bu durum, Türk Milli Hareketi'nin güçlenmesi ile birlikte önemli ölçüde kontrol altına alındı. Ancak Ankara'da kurulan Türk

Milli Hareketi'ne karşı İngiliz-Yunan saldırısının başarısızlığa uğraması üzerine tekrar ortaya çıktı... Yunan Hükümeti, Karadeniz Bölgesi'ndeki Türk nüfusun, Rum nüfusundan çok daha fazla olduğunu bilmesine rağmen tıpkı İzmir'deki gibi bir sonuç elde etmek için büyük çaba harcamaktadır... Bu amaca ulaşmak için uygulanan politikalar hiç kimsenin hatırına getiremeyeceği türdendir.” Bristol'un raporunda Yunan Hükümeti'nin Pontus-Rum devletinin kurulmasını sağlamak için yalnızca Karadeniz ve Kafkasya Rumlarını hesaba katmadığını, aynı zamanda Pontus olarak kabul ettiği Kırım ve Güney Rusya'nın Rumlarını da hesaba kattığı ancak bu coğrafyadan hayal kırıcı bir cevap aldığını belirtmektedir. Bristol'un belirttiğine göre adı geçen bölgedeki Rum halkı kendilerini Rusya'ya daha yakın gördükleri gibi Atina Rumlarına duydukları nefret Türklerin duyduğu nefretten daha fazla idi. Okur, 2011: 65-66, 68.

¹⁹ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

çekmediklerini ve Yunan Yüksek Komiseri'nin Trabzon'dan tahliye edilecek 30 bin Rum olduğuna dair raporunu son derece abartılı bulduğunu²⁰ not ederken *Goff*'un kaptanı Field, aynı görüşme ile ilgili olarak Amerikan misyonerlerinin bölge ve kasabadaki Rum ve Ermeni mültecilerin sayısı hakkında bilgiye sahip olmadıklarını, Trabzon'daki tahliye meselesinin ve Türklerin Hristiyanlara yönelik muamelelerinin endişe kaynağı teşkil etmeyeceğine ikna olduklarını bildirmektedir. Aynı güne tarihli bir diğer notta ise *Goff* ve ona posta teslim etmek üzere bir günlüğüne gelen *Edsall*'ın limandaki varlığından Trabzon'daki Türk subaylarının herhangi bir rahatsızlık duymadıkları da belirtiliyordu. Nitekim bu süreçte Yüzbaşı H. Powell, Yunan ve Amerikan Yüksek Komiserleri arasında Karadeniz limanlarından tahliye edilen Rumlarla ilgili yapılan yazışmaların (*Aid De Memoire* ve Amiral Bristol'un yanıtı) bir kopyasını R.S. Field'a teslim etmiş²¹ ve 4 Aralık sabahı, saat 06.30'da Trabzon'dan ayrılmıştır.²²

Edsall'ın Trabzon'dan ayrılmasından 7 Aralık'a kadar olan süreçteki gelişmeleri, *Goff*'un seyir defterinden takip etmekteyiz. Trabzon'da yirmi gün geçiren geminin raporlarına göre 4 Aralık günü eskiden tek seferde on kişinin karaya çıkması ile ilgili yapılan düzenleme sonrasında bu sayı on beşe çıkarılmış, aynı gün Belediye Başkanı Hakkı Bey ile yapılan görüşme sonrasında kendisi ile ilgili olarak "*Ne İngilizce ne de Fransızca konuşabilmektedir. Oldukça nazik ve konuşulması kolay bir insandır*" yönünde not düşülmüştür.

5 Aralık sabahı Trabzon Limanı'na Batum'dan *Tadla* isimli gemi gelmiş, üç haftadır Batum'da bulunan ve hava muhalefeti sebebi ile gelişi tehire uğrayan geminin kaptanı, R.S. Field'a Batum'da biri İngiliz, diğeri ise İtalyan yakıt gemisi olmak üzere iki geminin bulunduğu bilgisini vermiştir. Oysaki Field'ın Trabzon İtalyan Konsolosu ile yapmış olduğu görüşmede konsolos

kendisine Batum limanından İtalyan gemilerinin faydalanmadığını söylemişti. Dolayısıyla *Tadla*'nın kaptanı ile İtalyan Konsolosu'nun verdiği bilgiler birbiri ile örtüşmüyordu. Bay Grant, Bayan Philips ve Bayan Martin gibi Batum'da görevli *The Near East Relief* çalışanlarını da taşıyan *Tadla*, aynı gün Trabzon'dan 400 mülteci alacaktı. Ayrıca Giresun'dan 2 ilâ 300, Samsun'dan ise bini aşkın mülteci alacak olan gemi hakkında *Edsall*'a haber gönderilmiş, Trabzon Limanı'ndaki uşkuna hakkında da ilgili gemi kaptanından bilgi alınmıştı. Kaptanın ifadesine göre uşkuna mayınla yüklüydü ve kaptan uşkuna da yirmi dört adet mayın sayabilmişti.²³

7 Aralık günü R.S. Field, "*bizi memnun etmek için katlanmış olduğu olağanüstü zahmete şaşırdım*" dediği Trabzon Belediye Başkanının, Trabzon ve Türkiye halkının Amerikalıların Türkiye'ye gelip ticaret yapmaları hususundaki isteklerini de ifade etmiştir. Aynı gün öğlenden sonra bir diğer Amerikan gemisi *King (242)*, 8 Aralık günü gece 03.30'da Trabzon Limanı'na varacağına dair ileti göndermiş ve durumdan yerel otoriteyi haberdar etmek üzere *Goff*'un kaptanı karaya bir subay göndermiştir. Liman Reisi şehirde olmadığı için Deniz Kumandanına durum arz edilmiş ve kumandan gece vakti boyunca yabancı gemilerin limana girmemesi hususunda Ankara Hükümeti'nin kesin kuralları olduğunu söyleyerek gün ağardıktan sonra limana gelmesinin daha iyi olacağına dair *King*'e bir ileti gönderilmesini önermiş ve bu öneri doğrultusunda *King*'e aşağıdaki iletiyi gönderilmiştir:

"Sabah 7'den önce Trabzon'a gelmemenizi öneriyorum. Milli Hükümet döneminde gece vakti herhangi bir geminin limanlarına girmemesi yönünde kanuni bir düzenleme yaptılar ve icrası mümkün olursa böyle yapmanın daha iyi olacağına inanıyorum. Gece 03.30'da varacağınız yönünde bilgilendirildiler ve varışınızı 07.00'a ertelemenizi talep ettiler."²⁴

²⁰ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

²¹ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922; NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

²² NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

²³ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

²⁴ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

R.S. Field, *Goff* gemisinin Trabzon'da bulunmuş olduğu süreçte ticaret, azınlıklar, yerel halk, siyaset ve şehrin ileri gelen kişilerine dair gözlemlerini maddeler halinde özetleyerek raporunun sonuna eklemiştir. İlgili rapora göre Trabzon'da ticari hayat iyi durumdadır. Haftada yaklaşık dört gemi Avrupa'dan küçük emtialar ve kıyafetler ile Avrupa ve Amerika'dan keçe ve kuruyemiş getirmektedir. Büyük mağazalar hala kapalıdır ancak yiyecek ve giyecek satan çarşılar son derece aktif durumdadır. Şehirde yalnızca bir adet günlük gazete, sinema ve tiyatro mevcuttur. Sebze, meyve ve yemiş yönünden çeşitlilik mevcuttur. Koyun eti, inek etine nazaran daha yaygındır. Koyun yünü fazla miktarda bulunmasına rağmen henüz onu işleyip kıyafet yapabilecek aşamada değildir. Yükleme veya boşaltma yapmak amacı ile limana gelen gemiler kötü hava koşulları sebebi ile mütemadiyen bir ilâ dört günlük bir gecikme yaşamaktadırlar. Bu gecikme, kuzeydoğuya bakan gümrükten bir mendirek inşa edilebilirse bertaraf edilebilir.²⁵

Şehirde yaklaşık 40 bin kadar azınlığın bulunduğu ve bunların 10 bin kadarını Rumların oluşturduğunun ifade edildiği raporda Trabzon Limanı'ndan Hristiyanların tahliye edilmeleri sürecinde herhangi bir hayati sorun ile karşılaşmadığı, geminin limanda olduğu yirmi günlük süre boyunca tahminen yaklaşık 700 Hristiyan'ın Trabzon'dan ayrıldığı, mültecilerin herhangi bir sebepten ötürü bir sorun yaşadığına yahut Hristiyanların baskı ve kötü muameleye maruz kaldığına dair bir şeye şahit olunmayıp bir haber de duyulmadığı belirtilmiştir. Türklerin özellikle Lozan sürecinde Hristiyanlara yaklaşımlarında daha dikkatli oldukları ve baskı olarak algılanacak herhangi bir davranıştan kaçındıklarının da ifade edildiği raporda konferanstaki meseleler çözümlendikten sonra Trabzon halkının Hristiyanlara karşı takınacağı tavır konusunda tahminde bulunulacak kadar şehir hakkında bilgiye sahip olunmadığı ifade edilmiştir. Bu süreçte Bolşevik

Rusya'nın temsilciliğinin Avrupalı tek konsolos olduğu, İtalyan konsolosluğunda Milliyetçi Hükümetle herhangi resmi bir bağı bulunmayan vekil bir konsolosun bulunduğu ve Amerikan konsolosluğuna ait binanın on yıllığına Kavas Ahmet' e kiralandığı²⁶, Trabzon'da halkın Sovyet Rusya'ya karşı şüpheli bir yaklaşım sergilediği, Yunanistan hariç tüm Avrupa ülkeleri ile tarafsız bir ilişki içine girecekleri, Bulgaristan ve Romanya'ya dair yaklaşımları hususunda bir bilgi edinilemediği yönünde değerlendirilmedi bulunulmuştur.²⁷

Şehrin askeri ve sivil yöneticilerine dair gözlemlere de yer verilen raporda Vali Hazım Bey için "*Kanaatimce kendisinin pozisyonu bir eyalet valisine tekabül etmektedir. Onun görevi için Türklerin kullandığı unvan "Vali" dir. Hazım Bey, yaklaşık on altı yıl eğitim görmüş, iyi eğitilmiş, çekici bir beyefendidir. Fransızca konuşur, Fransızca ve Türkçe şiir yazar ve ateşli bir bric oyuncusudur*" denilmekte, Kumandan Ali Galip Bey Fransızca'yı iyi konuşan, modern asker tipinde, bölgedeki üst düzey askerlerden biri olarak tanıtılmakta²⁸, Belediye Başkanı Hakkı Bey oldukça kaba görünümüne rağmen teşrifatta son derece hassas ve misafirperver, ayrıca Amerikalılar üzerinde iyi etkiler bırakmak hususunda endişe taşıyan bir karakter olarak yer almaktadır. Eski İran konsolosunun yeğenleri olduğu ve Amerikan muhriplerine erzak tedariki yapan ve bu sebeple kendilerini Amerika'nın hizmetinde gördükleri ifade edilen Mehmet Hüseyinof ile kuzeni Kassın Hüseyinof, basit düzeyde bilgilerin elde edilmesi ve tercümanlık gibi işlerde kullanışlı kişiler olarak tarif edilmişlerdir. "*Avrupalı modern bir Türk*" olarak nitelendirilen Doktor Nihat Bey'in iyi düzeyde İngilizce konuştuğu, modern kıyafetleri ve sağ gözüne taktığı gözlüğüyle kolayca tanınabileceği; küçük,

²⁵ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

²⁶ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

²⁷ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

²⁸ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

özel bir hastaneyi yönettiği ve aynı zamanda hükümetin denetçisi olduğu²⁹, bunun yanı sıra Rus asıllı bir eşi bulunduğu ve her ikisinin de aslen Yahudi oldukları yönünde söylemlerin varlığından söz edilen raporda Robert Koleji'nde eğitim alan Münir Bey, Field tarafından “burada tanıştığım en ilginç Türk. Modern ve Avrupalı bir tarzı vardır” şeklinde nitelendirilmiştir. Temel olarak hangi işle meşgul olduğu bilinmese de çok iyi düzeyde İngilizce konuşan Münir Bey'in yerel bir okulda İngilizce dersi için yardımcı eğitimci olarak görev yaptığı ve ayrıca hükümet denetçisi olduğu da verilen bilgiler arasında yer almış, İtalyan Konsolosu Amedeo Guglielmi'nin Türk karşıtı görüldüğünün ifade edildiği raporda yerel halkın dostane bir yaklaşım sergilediği de beyan edilmiştir.³⁰ *Goff (247)* Kaptanı R.S. Field, bu değerlendirmeye ek olarak 27 Kasım-7 Aralık 1922 tarihleri arasında Trabzon Limanı'na uğrayan gemilere dair de aşağıdaki bilgileri vermektedir:³¹

U.S.S. GOFF (247) Trabzon-Türkiye 7 Aralık 1922		
27 Kasım	09.35 11.35	S.S. Gülnihal (Türk) demir attı S.S. Anatolia II (Fransız) demirledi
28 Kasım	10.00	S.S. Gülnihal (Türk) denize açıldı
29 Kasım	06.40	S.S. Gülnihal (Türk) demir attı
	06.50	S.S. Carinthia (İtalyan) demir attı
	09.05	S.S. Carinthia (İtalyan) denize açıldı
	15.10	S.S. Anatolia II (Fransız) denize açıldı
30 Kasım	05.30	S.S. Gülnihal (Türk) denize açıldı
	06.15	S.S. Ionie (Fransız) demir attı
	07.00	S.S. Carinthia (İtalyan) demir attı
	14.45	S.S. 12 Aralık (Fransız) denize açıldı
	16.00	S.S. Carinthia (İtalyan) denize açıldı
1 Aralık	08.15	S.S. Carinthia (İtalyan) demir attı
2 Aralık	02.15	S.S. Carinthia (İtalyan) denize açıldı
3 Aralık	06.50	S.S. Giresun (Kiresun) (Türk) demir attı
	07.55	U.S.S. Edsall (219) demir attı
	08.30	S.S. Giresun (Türk) denize açıldı
	09.00	S.S. Carinthia (İtalyan) demir attı ³²
4 Aralık	06.00	U.S.S. Edsall (219) denize açıldı
	07.00	S.S. Giresun (Türk) demir attı
	10.15	S.S. Carinthia (İtalyan) denize açıldı
	11.00	S.S. (İsimsiz bir Türk gemisi) iç limandan denize açıldı
	11.05	S.S. (İsimsiz bir Türk gemisi) iç limandan denize açıldı
5 Aralık	07.25	S.S. Tadla (Fransız) demir attı
	11.00	S.S. Tadla (Fransız) denize açıldı
6 Aralık		Herhangi bir gemi uğramadı
7 Aralık	06.45	S.S. Akdeniz (Türk) demir attı

Goff (247)'un Trabzon'dan ayrılmasının ardından 8 Aralık 1922'de bir diğer Amerikan gemisi *King (242)* Trabzon Limanı'na giriş yapmıştır. Bu geminin seyir defterinde yer alan bilgilere göre 9 Aralık günü limana biri Fransız, diğeri İtalyan olmak üzere iki gemi gelmiştir.³³ Münir Pertev Paşazade ile görüşme gerçekleştiren *King*'in Kaptanı H. G. Fulter; uzun boylu, koyu tenli, keskin hatlı, ince yüzlüydü ve mavi gözlük takan kibar bir adam olarak nitelendirdiği Pertev

²⁹ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

³⁰ NARA, U.S.S. Goff (247), 26 November 1922.

³¹ NARA, U.S.S. Goff (247), 7 December 1922.

³² NARA, U.S.S. Goff (247), 7 December 1922.

³³ The National Archive of the United States, American Consulate Trebizond Correspondence 1916, 703-888,

U.S.S. King (242), Trebizond, Turkey, 8 December 1922, From Commanding Officer to Commander U.S. Naval Detachment in Turkish Waters, Encloser No: 3, Dispatch No: 621, s. 1.

Bey'in görüşmeye bir tercüman ile katıldığını ve kendisinin ürünlerini Amerikan malları ile değiştirmeyi ve bu amaçla un ve şeker ihracatçıların isimlerini ve adreslerini öğrenmeyi arzu ettiği belirtmiş³⁴, görüşmenin gün batımında nihayet bulması ve liman kurallarına göre hangi ulusa mensup olursa olsun kayıkların hava karardıktan sonra hareketinin yasak olması sebebi ile Pertev Bey karaya çıkarken kendisine eşlik edilemediği ifade edilmiştir.³⁵ Pertev Bey'in Amerika'daki ithalat ve ihracat firmalarının isimlerini öğrenmek konusundaki isteği, *King (242)*'in ardından Trabzon'a gelecek olan *Kane (235)*'in de raporlarında yer alacaktır.³⁶

16 Aralık'a kadar Trabzon'da bulunan *King (242)*'in kaptanı H. G. Fulter de kendisinden önceki kaptan gibi şehrin siyasi ve ticari yapısı ile yerel halk ve mültecilerin durumuna dair bir rapor hazırlamıştır. Daha ziyade önerilerin yer aldığı bu raporda, Vali Hazım Bey'e altı aylık izin verildiği ve izin bitiminde başka bir limana gideceği³⁷,

sınıf ve milliyeti ne olursa olsun halk arasında hak edilmiş bir popüleriteye sahip olduğu ifade edilmiştir. Sovyetlerin konsolosluk düzeyinde temsilci ve konsolos bulundurdıkları şehirde iş sahasında İtalyanlarinkine benzer bir ticari işletme olduğu ve Sovyet bayrağı dalgalanan bu yerin dış duvarlarında ise Türkçe yazılar bulunduğu belirtilmiş, propaganda merkezi olarak bilindiği ifade edilen bu yerin Çarşamba günü yerel otorite tarafından bayrağının indirilip duvardaki yazıların ise boyandığı bilgisi verilmiştir. Yine raporda yer aldığı üzere Trabzon'da büyük miktarda ekilecek arazi vardır, karayolu kıyı boyunca ve iç kesimlere doğru uzanır. Bu yolların geliştirilmesi ve gerektiğinde uzatılması, şüphesiz yatırım için büyük bir getiri sağlayacaktır. Dağların kıyıya uzanış şekli sebebi ile demiryolunun maliyetli olacağı ancak kamyonların kullanımına yönelik yolların inşasının daha makul olabileceğinin belirtildiği raporda bu durumun gerçekleştirilmesi halinde Türk tüccarlarının ülkenin yabancı

³⁴ 18. Yüzyılın sonlarından itibaren sanayileşen Avrupa devletlerinin Doğu Anadolu ve İran'a açılan başlıca kapısı konumuna gelen Trabzon Limanı'ndan ithalat ve ihracat yapan devletlerden biri de Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Osmanlı Devleti, dünya ticaret yollarının kesiştiği geniş bir coğrafyaya sahip olması sebebi ile ABD'nin göz diktiği başlıca faaliyet alanlarından birini teşkil etmiştir. Öyle ki ABD ile Osmanlı Devleti arasında imzalan 1830 tarihli ticaret anlaşmasında ABD'nin en çok üzerinde durduğu konulardan biri, yedinci maddede düzenlenen Karadeniz'e açılabilme ayrıcalığı idi. Zira ABD tüccarları Karadeniz'e açılma ayrıcalığını elde edemedikleri takdirde büyük kâr getirmeyen İstanbul limanına pek sıcak bakıyorlardı. Öyle ki Trabzon Konsolosluğu da dahil olmak üzere açılan konsolosluklar birer ticaret ofisi gibi çalışmışlar, buldukları bölgenin ticari hacmine dair çok sayıda yıllık raporlar hazırlamışlar. Trabzon Konsolosluğu, bu raporlarda yalnızca vilâyetin ve limanın ticari potansiyeli üzerinde durmamış, aynı zamanda Birleşik Devletler'in bölgede ticaret yapan diğer devletlerle rekabet edebilmesi için önerilerde de bulunmuştur. Hatta Trabzon Amerikan Konsolosluğu, I. Dünya Savaşı arifesinde bölgede bir Amerikan Ticaret Odası kurmak hususunda gerekli alt yapının hazırlanması ve uygun yapının hazırlanmasına yönelik çalışmalar yürütmüştür. Okur-Kul, 2015: 120-123, 135.

³⁵ NARA, U.S.S. King (242), 8 December 1922.

³⁶ The National Archive of the United States, American Consulate Trebizond Correspondence 1916, 703-888,

U.S.S. Kane (235), From Commanding Officer To Commander U.S. Naval Detachment in Turkish Waters, Despatch No: 653.

³⁷ İlgili izin için Dâhiliye Vekili Fethi Bey tarafından Ebubekir Hazım Bey'e gönderilen telgrafın içeriği şu şekildedir. "*Şûra-yı Devlet kurulması işinin Millet Meclisi Hükümeti'nce kaçınılmaz gerekliliği her gün daha çok duyumsanmakta ve bunca yıllık deneyimlerinden yararlanılmak üzere zât-ı âlileri Şûra-yı Devlet başkanlığına çok uygun görülmektedir. Bu kuruluş yasalık kazanuncaya dek Trabzon ilinde sınırları pek zorlayıcı biçime giren şimdiki uyumsuzluklarla zât-ı âlilerini daha çok yormamayı uygun gördüğümden, valilik maaşı tümüyle ödenmek üzere sağlık durumu gerekliliği ile altı aylık izin istenmesi arzu buyurulduğunda yazışma buyurulmasını rica ederim. 30 Teşrinisani 338*" Daha evvel İstanbul'a gidip gelmek üzere on beş günlük izin istediği halde Dâhiliye Vekâleti'nden "*Güncel durum dolayısıyla şu sırada izin verilmesine olanak yoktur*" şeklinde bir geri dönüş alan Hazım Bey, bu son telgraf üzerine uzun izin önerisinden yararlanarak artık Trabzon'a dönmek niyetiyle ilgili vekâlete yazdığı telgrafa cevaben "*Gösterilen gereksinime göre tedavi için altı ay süreyle İstanbul'a ve Avrupa'ya gitmeye ve valilik memurlarından birini vekil bırakmaya yetkilisiniz efendim*" denilmiştir. Ardından vali vekilliğine Zonguldak Mutasarrıfı İhsan Bey atanmış, sonrasında Şükrü Bey'in aslen ataması yapılmıştır. Tepeyran, 2009: 269-272.

sermayeye açılacağına yönelik bir endişe taşıdıkları da belirtilmiştir.³⁸

Şehrin konum itibari ile konut ve ticari camia açısından son derece iyi imkânlar sunduğu, sokaklarda yön işaretlerinin bulunmadığı, Rusların bu yönde başlatmış oldukları çalışmaların yarım kaldığının ifade edildiği rapora göre dalgakıranların uzatılmasıyla limanda gemilerin daha güvenli bir şekilde demir atmaları sağlanabilirdi. Raporun son başlığı mültecilere aitti. H. G. Fulter, Trabzon'da geçirilen yedi gün içerisinde binin üzerinde mültecinin ve onların yanında öksüz ve yetimlerin de şehirden ayrıldığını, küçük gruplar halinde düzenli olarak gelen mültecilerden para ve vesikaya sahip olanların transferinin en kısa süre içinde sağlandığını, maddi yönden iyi durumda olan Rumların daha az talihli olan diğerlerine yardım ettiğini, yardıma muhtaç olanların sayısına yönelik kesin rakamlar elde etmenin neredeyse imkânsız olduğunu, mültecilerin ulaşımı için en yüksek bilet fiyatlarının İtalyan hattına ait olduğuna dair bilgileri kayıt etmiş³⁹, her biri ilgili gemide görevli askerler tarafından hazırlanan ve Trabzon limanına uğrayan gemilere ait detaylı bilgiler içeren aşağıdaki tabloları da ilgili rapora eklemiştir:

U.S.S: King (242) Trabzon, Türkiye, 9 Aralık 1922 Birleşik Devletler Donanması Asteğmen Russell H. Quynn'dan Komuta Merkezi'ne Konu: 9 Aralık 1922, Biniş Raporu	
Geminin Adı	Ionie
Kayıtlı Olduğu Ülke	Fransa
Gemi Türü	Kargo, posta ve yolcu
Kaptanın Adı	Calvies
Mürettebatı	71
Tonaj	2836
Cargo	Genel
Hangi Limandan	Batum
Zaman Aşımı	11 Saat
Olay Türü	Kötü Hava, Fırtınalı
Hareket Tarihi	9 Aralık Öğlenden önce 6.00
Bağlı Olduğu Liman	İstanbul
Rota	Samsun tarikiyle, kıyıda kargo alabileceği tüm limanlar

Genel Mütalaa	Gemi, posta taşımıyordu ve yaklaşık 10 yolcusu vardı. The NEar East Relief'in Kafkasya sorumlusu Bay White da bunların içinde idi. Geminin kaptanı samimiydi ve sorulara sorulara yanıt vermeye istekli görünmekteydi. Diğer subayların samimi olduklarını söyleyemem. Kaptan, bana Lozan konferansı ile ilgili bilgiler sordu. R. H. Quynn
Geminin Adı	Merano
Kayıtlı Olduğu Ülke	İtalya
Gemi Türü	Posta, yolcu ve kargo gemisi
Kaptanın Adı	Manerin
Mürettebat	73
Tonaj	2227
Kargo	Boş-Herhangi bir kargosu yoktur.
Geldiği Liman	Selanik, Trieste ve İstanbul
Olay Türü	Çok fırtınalı
Hareket Tarihi	9 Aralık öğlenden önce 6.00
Bağlı Olduğu Liman	İstanbul
Rota	Duraksız
Mütalaa	İtalya'ya giden bir posta beklemiyor. İtalyan Hükümeti tarafından verilen bir emirle asıl asıl varış noktası olan Novoroski'ye gitmemesi istendi. Gemide herhangi bir kargo yok yalnızca İstanbul ve İtalya yolcusu olursa alacak. R.H. Quynn

U.S.S. King (242) Trabzon, Türkiye 10 Aralık 1922 Birleşik Devletler Donanması Asteğmen Perry M. Fenton'dan Komuta Merkezi'ne Konu: 10 Aralık Biniş Raporu	
Geminin Adı	Adria
Kayıtlı Olduğu Ülke	İtalyan-Trieste
Gemi Türü	Kargo-Posta-Yolcu
Kaptanın Adı	Frank Sehekovich
Mürettebat	84
Tonaj	7000
Geldiği Liman	İstanbul
Zaman Aşımı	8 Aralık 1922-Öğlenden sonra 2.00
Olay Türü	İyi
Muhtemel Hareket Tarihi	10 Aralık 1922
Bağlı Olduğu Liman	Samsun

³⁸ NARA, U.S.S. King (242), 8 December 1922.

³⁹ NARA, U.S.S. King (242), 8 December 1922.

Yolda Herhangi Bir Kayıp Verdi mi	Hayır
Karşılaşılan Gemi	Ticaret Gemisi
Sis veya buzlanma ile karşılaşıldı mı?	Yok
Rota	İstanbul'dan Trabzon'a doğrudan
Mütalaa	Samsun, İstanbul, Pire Malta ve Naples için posta vardı. Samsun'dan 300, Trabzon'dan 400 öksüzü Pire'ye (Yunanistan) götürmek üzere almıştır. İmza: P.M. Fenton

Nereden	Rirch
Gecikme	3 saat
Gecikme Sebebi	Yağmur
Muhtemel Hareket	15 Aralık 1922
Limandan sonra bağlantı yeri	İstanbul
Herhangi bir kayıp verdi mi?	Hayır
Karşılaşılan Gemi	Yok
Sis yahut buzlanma ile karşılaşıldı mı?	Hayır
Genel Rota	Kıyıyı Takiben
Genel Mütalaa	Güvertede 28 yolcu vardır (3. Sınıf) posta yoktur İmza: G. Chadwick

U.S.S. King (242) Trabzon, Türkiye 13 Aralık 1922 Birleşik Devletler Donanması Asteğmen Perry M. Fenton'dan Komuta Merkezi'ne Konu: 13 Aralık Biniş Raporu	
Geminin Adı	S.S. Fatiyeh
Kayıtlı Olduğu Ülke	Yugoslav
Gemi Türü	Kargo
Kaptan Adı	Belirtilmemiş
Tonaj	1000
Hareket Tarihi	Bugün
Limandan Sonra Bağlantı Yeri	Rozeh-ardından İstanbul
Genel Rota	Kıyıyı Takiben
Mütalaa	Roseh için Türk ordusu askerlerindne on yolcusu vardır. Türk gemisidir ancak Yugoslav bayrağı taşımaktadır. Mürettebat ve kaptan Türk'tür. İmza: R.H.Quynn

U.S.S. King (242) Trabzon, Türkiye 16 Aralık 1922 Birleşik Devletler Donanması Asteğmen E.P. Wilson'dan Komuta Merkezi'ne Konu: 16 Aralık Biniş Raporu	
Geminin Adı	Kosova-İstanbul
Bağlı Olduğu Devlet	Yugoslavya
Gemi Türü	Buharlı Gemi
Mürettebat	28 ve 5 subay
Tonaj	520
Kargo	Yolcu ve nakliye
Geldiği Yer	Rize
Gecikme	6 saat
Gecikme sebebi	Sis
Muhtemel Hareket	16 Aralık 1922
Limandan sonra bağlantı yeri	İstanbul
Genel Rota	Kıyıyı Takiben
Karşılaşılan Gemi	Yok
Sis ve buzlanma	Yok
Genel Mütalaa	Posta yoktur. Gemide yalnızca 100 Osmanlı yolcusu vardır. Mülteci yoktur.

U.S.S. King (242) Trabzon, Türkiye 14 Aralık 1922 Birleşik Devletler Donanması Asteğmen G. Chadwick'ten Komuta Merkezi'ne Konu: 14 Aralık Biniş Raporu	
Gemi Adı	Remo
Bağlı Olduğu Ülke	İtalya
Gemi Türü	Kargo
Kaptanın Adı	Spindime Hutize
Mürettebat	117
Tonaj	2017
Kargo	30 tonluk genel mallar

Edsall (219)'ın seyir defterinde Trabzon Limanı ziyaretinden edinilen bilgiler şu şekilde özetlenmiştir:

“Mutasarrıf, Hazım Bey; Müfreze Komutanı Galip Bey'dir. Burada mülteci sorunu büyük bir problem arz etmemektedir. Koşullar iyidir, mültecilerin ayrılımlarına müsaade edilmiştir. Yunan Yüksek Komiseri'nin verdiği mülteci sayısı 30.000 iken çeşitli raporlarda ayrılmak isteyenlerin mevcuduna dair

verilen sayı 1000 ilâ 3000 kişi arasındadır. Yunan Yüksek Komiseri'nin raporunda Sürmene'de 2000 mülteci olduğu bilgisi yer almaktadır. Söz konusu mülteciler, Sürmene'den Trabzon'a gelmiş ve oradan ayrılmışlardır. Haftada 5 ilâ 6 gemi Trabzon'a uğramaktadır."⁴⁰

21 Aralık Perşembe Topal Osman Ağa'nın *Gülrihal* Vapuru ile Giresun'a gelişini⁴¹ haber veren ve aynı gün Giresun'dan ayrılarak Trabzon Limanı'na gelen *Parrott* (218)'un kaptanı B. McCandless ise Vali Hazım Bey ile tanışmış⁴², aynı zamanda şehirden diğer askeri ve sivil yetkililerle de görüşmüştür. Bir sonraki gün Amerikan misyonundan Bay Crawford ve Bay Stapleton ile de görüşen B. McCandless, Trabzon'da parası olmayan yaklaşık 2000 mülteci bulunduğunu, şehrin dışında da sayıları hemen hemen aynı olan mültecilerin şehre girmelerine izin verilmediğini, para temin edebilenlerin guruplar halinde şehirden ayrıldığını notlarına eklemiştir. 23 Aralık günü Vali ile görüşen Kaptan B. McCandless, valiye Yunan gemilerinin Yunan bayrağı takmaksızın ve Amerikan muhripleri eşliğinde, parası olmayan mültecileri almak için gelmesine dair verilecek izin hakkında bir gelişme olup olmadığını sormuş, bu hususta Ankara'ya telgraf çektiğini bildiren vali yanıt gelir gelmez bilgilendirme yapacağını söylemiştir. Nitekim seyir defterindeki 28 Aralık tarihli nota göre Ankara Hükümeti, Yunan gemisine limana giriş izni vermiş, Kaptan B. McCandless'in ayrılmasına müsaade edilen ve parası olmayan mültecilerin sayısına dair Polis Müdürü'nü bilgilendirmesi istenmiş, nihayetinde kısa sürede ayrılmaya hazır olabileceklerinin sayısı yaklaşık 3000 kişi olarak bildirilmiş, aynı gün öğleden sonra 16.25'te ilgili gemi Samsun'a gitmek üzere hareket etmiştir.⁴³

2. Giresun

4 Aralık 1922 günü saat 06.30'da Trabzon Limanı'ndan ayrılan *Edsall* (219), aynı gün saat 09.30'da Giresun'a varmıştır. Geminin seyir defterinde yer aldığı üzere Giresun'a geldiğinde kıyı boyunca uzanan bir insan yığını ile karşılaşan mürettebat bunların mülteciler olduğunu düşünmüş, ancak karaya çıktığında yalnızca geminin limana geliş nedenini merak eden yerel halk olduğu anlaşılmıştır. Ziyaret gerekçesini Mutasarrıf ve Liman Reisini görmek olarak açıklayan *Edsall* (219)'ın kaptanı H. Powell'in mutasarrıf ile yapmış olduğu görüşmede edindiği izlenim ve bilgiler şu şekilde olmuştur:

"...Herkes oldukça samimiydi ve Türk halkının son derece anlayışlı bakışları eşliğinde mutasarrıfın makamına gittik. Orada samimiyetle karşılandık ve bilindik iltifatların ardından Giresun ve çevresindeki Hristiyan nüfus hakkında soru sormak için bir fırsat yakaladım. Elbette Türkler haricinde bilgi edinilebilecek kimse yoktu. Mutasarrıf yaklaşık 1500 Hristiyan'ın Giresun'dan ayrıldığını ve açıklanan zaman sınırı sona ermeden vesikasını edinmiş olan yaklaşık 1000 civarındaki Hristiyan'ın ise geride kaldığını ve onların da önümüzdeki birkaç gün içinde ayrılmalarının beklendiğini açıkça ifade etti. Ayrıca Bulancak'ta yalnızca 2 yahut 300 Hristiyan bulunduğunu, bunlardan bir kısmının Giresun'a geldiğini de söyledi. Tirebolu'dan henüz herhangi bir Hristiyan ayrılmamıştır ve yalnızca birkaç yüz Hristiyan'ın burada olduğu rapor edilmiştir. Kasabada çok sayıda köylü vardı fakat bugün Pazar günüydü ve Türkler ile Rumlar birbirine karışmıştı. Dolayısıyla böyle bir manzarada onların mülteci olduğuna dair bir fikir yürütülemezdi. Mültecilerin sayısı oldukça azdı ve ayrılma hazırlığı içinde, elinde bohçası olan bir mülteci görmek neredeyse zordu..."⁴⁴

⁴⁰ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁴¹ Sakarya Meydan Savaşı kazanıldıktan sonra Giresun Gönüllü Alayları'nın görevi de sonra ermiş olması gerekçesi ile dağıtılmıştır. Bunun üzerine Osman Ağa önce Ankara'ya sonra İstanbul'a ve ardından da Gülrihal Vapuru ile 21 Aralık 1922 Perşembe günü Giresun'a dönmüştür. Bu dönüş, Amerikan Donanması belgelerine de yansdığı üzere Giresun halkı tarafından coşkuyla kutlanmıştır. Şener, 2001: 76.

⁴² The National Archive of the United States, American Consulate Trebizond Correspondence 1916, 703-888, U.S.S. Parrott (218), Trebizond, Anatolie, Turkey, 28 December 1922, From Commanding Officer To Commander U.S. Naval Detachment in Turkish Waters, Despatch No: 653, s. 2.

⁴³ NARA, U.S.S. Parrott (218), 28 December 1922.

⁴⁴ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

Topal Osman Ağa ile görüşmek isteyen ancak kendisi şehirde olmadığı için kardeşi ile görüşen H. Powell, ardından Liman Reisi Hilmi Bey ile de bir görüşme yapmış⁴⁵ ve daha önce gitmiş olduğu Türk limanlarına nazaran Giresun'da daha samimi bir şekilde karşılanmış olduğunu, jandarma ve sivil halk tarafından selamlandıklarını belirtmiş ve aynı gün öğleden sonra Ordu'ya gitmek üzere hareket ederken⁴⁶ Giresun ziyaretinin özetini seyir defterine şu şekilde kaydetmiştir:

“Liman Kaptanı Deniz Binbaşı Hilmi Bey'dir. Yunan Yüksek Komiseri'nin raporuna göre Giresun'daki mülteci sayısı 300'dür. Yerel otoriteler bu rakamı yaklaşık 1000 olarak vermektedir. Haftada 4 ilâ 5 gemi limana gelmektedir ve yetkililere göre vesikası olanlar için şehirden ayrılmaları hususunda herhangi bir zorluk mevcut değildir.”⁴⁷

Edsall (219)'dan sonra Giresun'a gelen bir diğer Amerikan gemisi *Parrott (218)* olmuştur. 19 Aralık Pazartesi, öğleden önce 10.15'te gelen bu geminin Kaptanı B. McCandless, yetkililerle yapmış olduğu görüşme neticesinde şehirde parasız ve ayrılmalarına izin verilmeyen yaklaşık 200 mülteci olduğu, bu sayıya ek olarak civarda da mülteci bulunduğu ve geminin gelmesi halinde kendilerinin çağırılacağına yönelik edindiği bilgileri *Edsall (219)*'a da göndermiş ve *Edsall (219)* şayet *Gabriella* gemisi Ordu'da tüm kapasitesini doldurmazsa ilgili gemiyi Giresun'a göndereceğine dair bir ileti göndermiştir.⁴⁸

29 Aralık, öğleden sonra 16.15'te Giresun'a gelen *Kane (235)*'in kaptanı ise aynı gün herhangi bir yetkiliyi makamında bulamadığı için görüşmelerini bir sonraki güne ertelemiş ve 30 Aralık'ta öncelikli olarak Belediye Başkanı'nı temsilen komiserle görüşmüştür. İlgili komiserden öğrendiğine göre mutasarrıf ve belediye başkanı üç gün sürecek bir teftişe çıkmışlardı, kendisine mültecilerle ilgili yöneltilen soruyu ise bu konu hakkında konuşamayacağını söyleyerek yanıtlamamıştı. Aynı gün

11.00'da Trabzon'a gitmek üzere hareket eden geminin seyir defterinde yer alan bilgilere göre Giresun halkı, Trabzon ve Samsun'da yaşayanlara nazaran daha iyi giyimli idi, sokaklarda oldukça az sayıda Rum mülteci vardı ve bunlar da iyi giyinimliydi.⁴⁹

3. Ordu-Ünye-Fatsa

4 Aralık günü saat 14.30'da Samsun istikametine ilerleyen *Edsall (219)*, Ordu'ya gelmiştir. Kaptan H. Powell, *The Near East Relief* çalışanı Bay White ve *Intelligence Service*'ten Ensign Caldwell ile karaya çıkmış ve geliş amaçları Samsun istikametine yapılan seyirde bir nezaket ziyareti gerçekleştirmek olarak beyan edilmiştir. Mutasarrıf Ethem Bey'e, Ordu'ya gerçekleştirilecek seyahat hakkında kendisine önceden bilgi veremediği için özürlerini sunan H. Powell, sert ve kurnaz bakışlı biri olarak nitelendirdiği Ethem Bey'in bu ziyaretten kuşku duyduğunu ancak kendisinin bu şüpheyi bertaraf edebildiğini düşündüğünü yazmıştır. Söz konusu görüşmenin ardından şehirde kısa bir gezinti yapan⁵⁰ Powell'ın mültecilere yönelik seyir defterine düştüğü notta yer alan bilgiler şöyledir:

“Kasabada muhtemelen 1000 kadar mültecinin olduğunu, bunların 400 ilâ 500 kadarının 30 Kasım öncesi ayrıldıklarını Binbaşı Münir Bey'den öğrendim. Artık mültecilerin ayrılmalarına izin verilmemektedir. Osmanlı Bankası'ndan Bay Bandony, yaklaşık 3000 kadar mültecinin bulunduğunu, bunların büyük bölümünün iç kısımlardan geldiğini ve kasaba civarındaki çeşitli evlere yerleştirildiklerini, artık ayrılmalarına izin verilmediğini bize bildirdi. Liman reisi ayrıca mutasarrıfın ayrılmak için vesikaya sahip olanlara izin verilmesi hususunda Ankara Hükümeti'ne başvuruda bulunduğunu söyledi. Sokaklarda çok az mülteci vardır ve bunların sayısı 20 ilâ 30'dan fazla değildir... Bay Bandony, 50 Rum çocuktan oluşan, yerel Rum halkının bağış yaptığı ve Near East Relief tarafından desteklenen küçük bir yetimhaneyi gözetiyor. Şu anda toplam sayısı

⁴⁵ NARA, U.S.S. *Edsall (219)*, 30 November 1922.

⁴⁶ NARA, U.S.S. *Edsall (219)*, 30 November 1922.

⁴⁷ NARA, U.S.S. *Edsall (219)*, 30 November 1922.

⁴⁸ NARA, U.S.S. *Parrott (218)*, 28 December 1922.

⁴⁹ NARA, U.S.S. *Kane (235)*, No: 653.

⁵⁰ NARA, U.S.S. *Edsall (219)*, 30 November 1922.

330'a yaklaşan ve bunlardan yaklaşık 65 kadarını Ermeni çocukların oluşturduğu pek çok erkek çocuk vardır. Bay Bandony'e göre bunların büyük bir kısmı dilenerek hayatlarını idame ettirmektedirler. İnanyorum ki The Near East Relief onları için bir şeyler yapmaya çalışacaktır.⁵¹ Ordu'daki mültecilerin ayrılmak için izin alıp alamayacaklarını bilmiyorum."⁵²

Aynı gün, gemide Liman Reisi ile Mutasarrıf Ethem Bey'i ağırlayan H. Powell, kendilerine gemiyi gezdirmiş ve aralarında geçen diyalogda yöneltmiş olduğu siyasi sorular sonrasında Ethem Bey'in, "*Neden bu soruları soruyorsunuz?*" şeklindeki soruyu bir deniz subayının vazifesinin bir gemide gezinmek, silahları kullanmak, yabancı ülkeleri incelemek ve onlar hakkındaki bilgileri ülkeyi temsil eden vatandaşlardan öğrenmek, dolayısıyla nereye gidilirse gidilsin Türk yetkililerle tanışıp konuşmak şeklinde yanıtlamıştır. Konuşma, yaklaşık bir ilâ bir buçuk saat kadar Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey etrafında cereyan etmiş, Ethem Bey limanda daha uzun kalabilecekleri bir zaman Ordu'ya yeniden gelmelerini istemiştir.⁵³

Ordu'ya gerçekleştirdiği ziyaretin özetini seyir defterine: "*Mutasarrıf Ethem Bey'dir. Yunan Yüksek Komiseri'nin rapor ettiği mülteci sayısı 6000, Osmanlı Bankası yetkilisinin yaklaşık 3000 iken yerel otoriteler bu sayıyı yaklaşık 1000 olarak vermektedir. Ayrıca yardıma ihtiyacı olan yaklaşık 320 öksüz de bulunmaktadır*"⁵⁴ cümleleri ile kaydeden Edsall (219), 5 Aralık Salı günü öğleden önce 07.30'da Ordu'dan ayrılmış ve aynı gün 09.00'da Ünye'ye demir atmıştır. Bay White ve Ensign Caldwell ile karaya çıkan H. Powell, öncelikle "*otuzlu yaşlarda, son derece nazik, oldukça iyi İngilizce konuşan ve askeri hayatının dört yılını Alman donanmasında geçirmiş*" cümleleri ile tanımladığı Liman Reisi Niyazi Bey ile görüşmüştür. Liman Reisi, ilgili görüşmede şehirde yaklaşık 1500 Hristiyan'ın bulunduğunu ve çok azının köylerde bulunduğunu, bunlardan yaklaşık 1000 kadarının kaçmak

hususunda endişe taşıdığını ve gelen herhangi bir gemiyi bindiklerini, yaklaşık bir aydır herhangi bir geminin gelmediğini ve gelse dahi gemilerin hali hazırda dolu olduğunu beyan etmiştir. Ardından Kaymakam ile de görüşen Powell, Ünye'de 800'ü piyade, 200'ü süvari olmak üzere 1000 kişilik bir askeri gücün bulunduğunu, sebebinin ise hırsızlık ve eşkıyalardan kaynaklı durumlar olduğunu not etmiştir. Powell, sınırlamalar hususunda Trabzon ve Samsun'da var olan anlayışın Ünye'de de açıkça görülmekte olduğunu, Ankara Hükümeti'nin izni olmaksızın mültecilere vesika verilmeyeceğini ve vesikası olanların ayrılmak hususunda serbest olacaklarını, sokaklarda oldukça az sayıda mülteci gördüğünü, Bay White'ın ise kadın ve çocuklar dahil olmak üzere yaklaşık 30 ilâ 35 mülteci gördüğüne yönelik ifadesini de ayrıca notlarına eklemiştir.⁵⁵ 12.00'da Ünye'den ayrılan Edsall (219)'ın seyir defterinde Ünye ziyaretinden edinilen bilgiler şu şekilde özetlenmiştir: "*Mutasarrıf yerine Kaymakam vardır ve adı bilinmemektedir. Liman Reisi Deniz Binbaşısı Niyazi Bey'dir. 800 piyade ve 200 süvariden oluşan 1000 kişilik bir askeri birlik bulunmaktadır. Yunan Yüksek Komiseri tarafından verilen raporda 4000 mülteci olduğu belirtilmiştir. Yerel otoriteler tarafından verilen sayı ise yaklaşık 1000 civarındadır. 30 Kasım'dan önce vesikasını almış olanlar için buradan ayrılmak hususunda herhangi bir engel yoktur. Ankara'dan izin alınmaksızın daha fazla vesika verilmeyecektir. Giresun, Ordu ve Ünye'nin istihbarat raporu ayrı bir başlık altında sunulmuştur.*"⁵⁶

Edsall (219)'ın ayrılışının ardından 11 Aralık günü Ünye'ye gelen Goff (247)'un ziyaret gerekçesi Ünye'deki Hristiyan mültecilerin sayısı hakkında araştırma yapmak ve kaç tanesinin pasaport veya vesikası olduğunu öğrenmek olarak açıklanmış; Kaptan R. S. Field, Kaptan Powell'ın Ünye'ye gerçekleştirmiş olduğu bir önceki ziyaretinde

⁵¹ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁵² NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁵³ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁵⁴ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁵⁵ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁵⁶ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

burada 1500 kadar Hristiyan mültecinin olduğu bilgisini verdiğini ve Ünye'den Samsun'a kadar olan alanda söz konusu kişilerin alınması için bir gemi gönderilmesinin düşünüldüğü düşünülmediğini öğrenmek istenildiğini söylemiştir. Ünye'de 500'ü vesikalı 1350 mülteci olduğu, 500 kişinin ayrılması için zaten İstanbul'a uğrayacak bir Türk gemisi ayarlanmış bulunduğu, mültecilerin bir kısmının *Akdeniz*, diğerlerinin ise birkaç gün içinde *Gülcemal* gemileri ile yola çıkacağı, diğer 850 kişinin vesikalarını ve kaymakamın ise bu vesikaları vermek için Ankara Hükümeti'nden yetki beklemekte olduğu bilgisi kendisine verilen Field, *Edsall (219)*'a şu iletiyi göndermiştir: “Kaymakam görüldü ve kendisine ziyaret sebebi açıklandı. Kaymakam, burada 1350 mülteci bulunduğunu ve bunlardan 500 tanesinin vesikası olduğunu ve İstanbul'a gitmek üzere Türk gemisinden biletlerinin alınmış olduğunu, vesikası olmayan 850 kişinin Ankara'dan gerekli izin gelmedikçe ayrılamayacağını söyledi.”⁵⁷ *Edsall (219)*'dan aldığı yanıtta ihtiyati tedbir olarak Ordu kıyısına yakın seyretmesi ve liman yakınlarında soruşturmayı durdurması istenilen *Goff (247)*'un seyir defterine Ünye ziyareti ile ilgili aşağıda yer alan notlar düşülmüştür:

“Adını bilmediğimiz Kaymakam ne modern ne de kibardı. Hristiyan mültecilere dair soruşturmam hakkında herhangi bir şüphe duymadı. Liman Reisi, otuz yaşlarında modern bir Türk'tü. Dört yıllık savaş süresince Alman Donanmasına hizmet etmiş, Türk'ten ziyade bir Alman benzemektedir. Mükemmel bir aksanla İngilizce konuşmaktadır. Konuşma pratikliği eksikliği sebebi ile çok fazla kelime kullanamamaktadır. Ünye, batı tarafında bir tepenin eteğindedir. Liman, Samsun ve Trabzon'a nazaran rüzgârdan daha korunaklıdır. Kasabanın etrafı yüksek tepelerle çevrilidir ve iç kesimlerle bağlantı oldukça zordur. Kasabanın nüfusu tahminen 15.000 civarındadır. Sokaklar ve mağazalar Trabzon ve Samsun'dakilere benzer ölçüde küçüktür. Batı ve doğu bağlantılı Türk gemi/vapur hattı haftada iki veya üç kez bu-

rada durur. İtalyan kıyı teknelerinin de düzenli olarak buraya uğradığını düşünüyorum. Samsun ve Ankara ile ve muhtemelen Trabzon ve İstanbul ile bağlantılı telgraf hattı vardır. Subayların makamlarında askeri telefonları vardır. Kasabanın çevresinde eşkiyalar vardır. Kaymakam ve müfreze komutanı çetelere karşı keşif için ayrılmıştır. R.S. Field”⁵⁸

Ünye'den ayrılan *Goff (247)*, 12 Aralık günü Ordu'ya gelmiş; Kaptan Field, Liman Kaptanı Deniz Binbaşı Münir Bey tarafından karşılanmış ve Belediye Başkanının makamına giderek şehirdeki Hristiyanların durumuna dair edindiği detaylı bilgiler sonrasında *Edsall (219)*'a Ordu mutasarrıfının dün akşamdan bu yana Ünye'de bulunduğu, Ordu'dan 2800 Hristiyan'ın tahliye edildiği ve dün 1900 kişinin *Akdeniz* gemisi ile gitmek üzere ayrıldığı, Ordu civarında vesikalı 3400 kişinin olduğu, her gün vesikası olmayan pek çok kişinin Ordu'ya geldiği, Mutasarrıfın vesika vermesi yönünde Ankara'dan talimat aldığı, Hristiyanların gitmek yahut kalmak konusunda serbest oldukları, yaklaşık 300 kadarının gidiş ücreti ödemeyecekleri ve bunun Rum Papazı tarafından ayarlandığı, gidiş ücreti ödeyenleri almak için çok yakında bir gemi geleceği, Türk gemisi *Gülcemal*'in yaklaşık 2000 kişi alacağı, şayet ücret ödemeyenleri almak için özel bir gemi gelirse gelmeden önce Ordu Mutasarrıfından izin alınması gerektiği yönünde bir ileti göndermiştir. Aynı gün öğleden sonra 12.30'da Komuta Merkezi'nden aldığı talimat üzerine Samsun'a gitmek üzere hareket eden *Goff (247)*'un seyir defterinde Ordu'ya dair yer alan diğer bilgiler şu şekildedir: “Ordu, yaklaşık 20.000 kişinin yaşadığı bir kasaba gibi görünmektedir. Mutasarrıf Ethem Bey, benim için hala bir muammadır. Liman, batı rüzgarlarına karşı korunaklıdır. Tekneden inmek için korunaklı bir yer yoktur ve dalga geldiğinde karaya çıkmanın tek yolu sörf yapmaktır. Türk, Fransız ve İtalyan vapurları düzenli olarak buraya uğramaktadır. Kıyı boyunca diğer limanlar ve Ankara ile

⁵⁷ NARA, U.S.S. Goff (247), 11 December 1922; NARA, U.S.S: Edsall (219), 11 December 1922.

⁵⁸ NARA, U.S.S. Goff (247), 11 December 1922.

telgraf iletişimi vardır. Subayların ofislerinde askeri telefonları vardır. Bol miktarda akarsu vardır ancak içmeye uygun değildir. Bu limanda römork ya da deniz demiryolu tesisi yoktur. Yerliler kayıklarını bakım için sahilde bir kenara çekmektedir. Ordu'daki mağazalar ve sokaklar Samsun ve Trabzon'a benzemektedir fakat biraz daha küçüğüdür. İç kesimlerle bağlantı oldukça zordur çünkü dağlar kıyı boyunca uzanmaktadır.”⁵⁹

17 Aralık, saat 11.00'da Ünye'ye demir atan Parrott (218)'un seyir defterinde yer alan bilgiye göre ilgili geminin kaptanı B. McCandless Liman Reisi ve Mutasarrıfla görüşmüştür. Bu görüşmeden edindiği bilgiye göre Ünye'de 850 mülteci bulunmakta ve vesikası olmayan bu mültecilerin ayrılmalarına müsaade edilmemektedir. Zira bu hususta Ankara Hükümeti'ne yapılan talepten henüz bir yanıt gelmemiştir.⁶⁰ 19 Aralık günü Fatsa'da Liman Reisi ve Kaymakam ile de bir görüşme gerçekleştiren B. McCandless, Fatsa'da 25 mültecinin olduğunu rapor etmiştir.⁶¹ Aynı gün Parrott (218), bölgedeki mültecileri alması için Gabriella gemisi ile görüşüp gerekli düzenlemeleri yapacak olan The Near East çalışanı Bay Grant ile iletişime geçildiği, Edsall (219)'dan Karadeniz kıyılarındaki mültecilere yönelik çalışmalarla ilgili bilgi alındığı ve Gabriella gemisinin 09.00'da Ordu'ya vardığına dair seyir defterine not düşmüştür. Gabriella, 710 öksüz ve 1400 mülteci ile 20 Aralık günü saat 15.00'da İstanbul'a hareket etmek üzere Ordu'dan ayrılmıştır.⁶²

4. Samsun

1 Aralık Çarşamba günü Samsun'a gelen Edsall (219)'un Kaptanı H. Powell, şehirdeki mülteci sayısına ve durumlarına dair The Near East Relief Samsun temsilcisi Bay Crutcher ile American Tobacco çalışanlarından bilgi almıştır. Bu bilgilere göre şehirde yaklaşık 6500 mülteci bulunmakta ve

bunlardan yaklaşık 5000 kadarının vesikası olup parasının bulunmamakta vesikası ve parası olan yaklaşık 3500 kadar mülteci ise her gün düzenli olarak gelen gemilerle şehirden ayrılmaktaydı. Ayrıca Bay Crutcher, mülteciler için Samsun'da bulunan Amerikalılar arasında para toplanabileceğini ve böylece mültecilerin Samsun'dan ayrıldıktan sonra herhangi bir Yunan limanına gidene dek beslenmelerinin temin edilebileceğini, bu hususta pek çok kez Rum Patrikhanesi ve Rum cemaatinin ileri gelenlerine başvurduğunu ancak herhangi bir netice alamadığını da bildirmiştir.⁶³ Yine Bay Crutcher'ın ifadesine göre Türkler, The Near East Relief çalışanlarını ve misyonerlerini ajan olarak görmekte ve bu sebeple yerel otoritelerle olan kişisel ilişkilerde ve The Near East Relief'in planlarını uygulamaya koyma noktasında tedirginlik yaşanmaktadır.⁶⁴ H. Powell ise The Near East Reliefe fon yaratmak ve American Board misyonunu desteklemek için propagandanın gerekliliğini takdir ederken bu durumun Amerikan prestijine ve ticaretine büyük zarar verildiğine inandığını söylemiş ve her nerede olursa olsun Türk limanlarına uğrayıp bu etkiye karşı koymak niyetinde olduğunu beyan etmiştir.⁶⁵ Aynı gün seyir defterine düşülen bir diğer not ise Samsun ile Sivas arasındaki bölgede çoğunluğu yaya olmak üzere yaklaşık 5000 mültecinin olduğunu, bunlardan parası olanların araba ile yola çıkmış bulunduğunu belirtmekte⁶⁶ 2 Aralık Cumartesi günü Mutasarrıf ile yapılan görüşmeye dair şu bilgiler verilmektedir:

“Bir ilâ bir buçuk saat Mutasarrıfla görüştüm. Kendisi ile Lozan Konferansı, erken barış olanakları, Türklerin Amerikalılara karşı hisleri ve bizim muhriplerimiz ile yerel otoriteler arasında Türk limanlarında her zaman var olan samimi ilişkiler hakkında konuştuk. Oldukça uzun bir girizgâhtan sonra İzmir'de edindiğim deneyimleri ve Yunan ordusunun çekilmesinin ardından harap olmuş bölge hakkında birinci elden bilgi almak için iç kesimlere bir subay ve bazı siviller

⁵⁹ NARA, U.S.S. Goff (247), 11 December 1922.

⁶⁰ NARA, U.S.S. Parrott (218), 28 December 1922.

⁶¹ NARA, U.S.S. Parrott (218), 28 December 1922.

⁶² NARA, U.S.S. Parrott (218), 28 December 1922.

⁶³ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁶⁴ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁶⁵ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁶⁶ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

göndermiş olduğumu beyan ettim. Her iki tarafta da adaletle var olan koşulları rapor etme niyetinde olduğumu, bazı Amerikan gazetelerinin olayları tek taraflı olarak ele aldığını ancak Amerika'nın barışı ve Yakın Doğu'nun refahını görmek ile sorunların adaletle çözümünün sağlanması noktasındaki arzusunu kendisine ilettim. Bu sözler, Mutasarrıfı etkilemiş gibi görünüyordu. Deniz Kuvvetleri Sekreterinin felaket sürecinde İzmir'deki subaylardan birini New York gazetesi adına muhabir olarak atamasını istediğini kendisine söyledim. İç kesimlere ziyaret yapmak ve birkaç gün içerisinde gerçekleştirdiği araştırmanın sonucunu rapor etmesi için bu alanda tecrübe sahibi bir subayı vazifelendirdiğimi bildirdim. Bu rapor, Amerika'da büyük bir tiraj yakaladı, basıldı ve yayımlandı. Mutasarrıf, Rumlar tarafından gerçekleştirilmiş olan bazı katliamlar hakkında bana bilgi verdi. Bafra ve Samsun arasındaki bölgede Rumlar tarafından katledilen ve işkence edilen Türklere ait fotoğraflar da verdi.⁶⁷

Aynı güne tarihli bir diğer notta ise bir kısım Türk yetkililer ve toplumun önde gelen kişileri ile yapılan görüşmeler neticesinde Türklere ve Rumların yaklaşık beş asır boyunca bir arada yaşamaya çalıştıkları ve bunu sürdürmede artık başarı sağlayamadıkları, Türklere şu an bu sorunu çözmek istedikleri ve Türkiye'ye barış içinde iş yapabilecek insanların gelmesini arzuladıkları, ayrıca Türklere Anadolu'da azınlık sorununu çözmeyi de istediklerine yönelik varılan kanaat dile getirilmiştir. Nitekim ilgili görüşmede mutasarrıf da Avrupalılardan ziyade Amerikalıların Türkiye'de ticaret yapmasının arzu edildiğine yönelik birtakım fikirler öne sürmüştü, ayrıca maddi gücü olmayan Hristiyanlara yardım edilecek Rumlardan gerekli desteği almak için girişimlerde bulunduğunu ancak bu kaynaktan herhangi bir maddi yardım elde edilmeyeceğini düşündüklerini, Türklere

küçük de olsa bir yardımda bulunduğunu ve yaklaşık 1600 kişinin herhangi bir mablağ talep edilmeksizin bir vapur şirketi tarafından nakillerinin sağlandığını da söylemiştir.⁶⁸ Ayrıca İzmir'deki ile aynı koşullar sağlandığı takdirde⁶⁹ mültecileri herhangi bir ücret almaksızın götürmek için bir Yunan gemisinin Samsun'a girişine izin verilip verilmeyeceğine dair öneri üzerine Ankara Hükümeti ile iletişime geçmiştir.⁷⁰

Aynı gün Trabzon'a gitmek üzere Samsun'dan ayrılan *Edsall* (219), 5 Aralık Salı günü yeniden Samsun Limanına gelmiş ve 13 Aralık'a kadar burada kalmıştır. 6 Aralık Çarşamba günlü seyir defterine göre Samsun Mutasarrıfından mülteciler için gelecek olan geminin geliş vaktine dek mültecilere barınak sağlanıp sağlanamayacağı sorulmuş, mutasarrıf ise hepsinin geceleri kalmak için yerleri olduğunu ve bu yerlerde gündüz vakitleri de kalabildiklerini, sokaklarda bulunanların ise kendi istekleri dahilinde orada olduklarını beyan etmiştir. *The Near East* çalışanları bu kişilerin evlerinden çıkarılmış olduklarını düşünseler de Mutasarrıfın açıklamaları H. Powell'ı ikna etmiş ve 7 Aralık günlü aşağıda yer alan ileti ile mutasarrıfı İngiliz gemisi *Gabriella*'nın hareketi ve amacı hakkında bilgilendirmiştir:

“Ekselans, Samsun Valisi,

Ekselans, bugün öğleden sonra saat 16.00'da İngiliz gemisi *Gabriella*'nın herhangi bir ücret talebinde bulunmaksızın mültecilerin tahliyesi amacı ile Samsun'a doğru yola çıkacağı yönündeki bilgiyi dikkatinize sunarım.

Dün yapmış olduğumuz konuşmaya nazaran şahsınız tarafından temsil edilen yerel otoritenin mültecilerin iskeleden gemiye taşınması için düzenlemeler yapacağını tekrar et

⁶⁷ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁶⁸ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁶⁹ ABD'nin diplomatik girişimleri sonucu Amerikan, İngiliz, İtalyan ve Fransız bandıralı gemiler, İzmir rıhtımında bekleyen Anadolu Rumlarını adalara ve Yunanistan'a taşımaya başlamışlardır. Ancak Yunan bandıralı gemilere bayrak çekmemek ve sahile mürettebat çıkartmamak şartı ile taşıma izni verilmiştir. Taşınanların çoğu kadın ve çocuklardan oluşmuştur.

Zira 18 ile 45 yaşındaki tüm gayrimüslim erkekler, toplanarak Anadolu'nun içlerine inşaat ve yol işlerinde çalıştırılmak üzere gönderilmiştir. Zaferi takip eden bir ay içerisinde 650 bin kişi Yunanistan'a taşınırken 15 Aralık 1922 günü taşınanlar 890.626 kişi olarak tespit edilmiştir ve 1922 yılsonu itibarıyla da bu rakam bir milyonu aşmıştır. Özcan, 2017: 53.

⁷⁰ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

mek isterim. Muhriplerin küçük ebattaki kayıkları ile yardımda bulunmayı teklif etmekten memnuniyet duyarım. Cumartesi öğleden önce gelmiş olmazsa ilgili geminin aynı gün öğleden sonra limana varmasını umuyorum. Şayet gemi öğleden önce limana gelemezse mültecilerin gemiye nakline Pazar günü, gün ağardığında başlanmasını öneririm. Sinop'a ziyaret gerçekleştirmek için Cumartesi günü buradan ayrılmak niyetindeyim. Ancak ilgili geminin gelişi hasebiyle limanda kalmaya devam edeceğim.

Ayrıca size U.S.S. Goff'un, U.S.S. Kane'e yardım için Cumartesi günü geleceğini de haber vermek isterim. Bu durum, Samsun limanında yaklaşık iki saat kadar bulunmayı gerektirecek.

Saygılarımla,

Halsey Powell,

Birleşik Devletler Donanma Komutanı

Kıdemli Birleşik Devletler Subayı⁷¹

Aynı güne tarihli notlarda *Corinthia* gemisinin yaklaşık 200 mülteci ile Trabzon'a, *Algerie*'nin ise 1000 kadar mülteci ile Giresun'a vardığı, Batum'dan gelen ve Trabzon ile Giresun'dan geçen *Tadla*'da yaklaşık 800 mülteci bulunduğu, bunların 100'ünün ücretsiz yolcu olduğu ve hepsinin Trabzon'dan gemiye bindiği⁷² bilgisi yer alırken *Tadla* gemisinde bulunan Amerikalıların isimleri ile ilgili gemi kaptanının Batum'da yükleme ve boşaltmada zorluk yaşadığı, bu iş için günde beş saatlik bir zamanları olduğu ve yetkililerin kendilerine müşkülât çıkardığı yönündeki ifadesi ile Samsun'da yaklaşık 1700 öksüz bulunduğu bilgisine de yer veriliyor⁷³, 1-8 Aralık arasında Samsun limanına uğrayan gemilerin hareketleri şu şekilde not ediliyordu:

U.S.S. Edsall (219) Samsun, Anadolu Karadeniz'de Gemilerin Hareketleri	
1 Aralık 1922-Cuma/Samsun	
16.00	Türk gemisi Giresun, hareket etti ve denize açıldı
09.15	Türk gemisi Giresun iştirak etti ve de-

10.05	İtalyan gemisi Marianna iştirak etti ve demir attı
14.50	Fransız gemisi Eliane iştirak etti ve demir attı
13.55	Fransız gemisi Anatoli hareket etti ve denize açıldı
2 Aralık 1922-Cumartesi/Samsun	
06.10	Türk gemisi Gülnihal iştirak etti ve demir attı
16.37	Türk gemisi Gülnihal hareket etti ve denize açıldı
3 Aralık 1922-Pazar/Trabzon	
08.35	Türk gemisi Giresun hareket etti ve denize açıldı
09.00	İtalyan gemisi Corinthia iştirak etti ve demir attı
4 Aralık 1922-Pazartesi/Giresun	
11.00	İtalyan gemisi Cilicia iştirak etti ve demir attı
6 Aralık 1922-Çarşamba/Samsun	
09.30	İtalyan gemisi Celicia iştirak etti ve demir attı
7 Aralık 1922-Perşembe	
06.20	Fransız gemisi Tadla iştirak etti ve demir attı
06.20	Fransız gemisi Algerie iştirak etti ve demir attı
06.20	İtalyan gemisi Corinthia iştirak etti ve demir attı
08.15	Türk gemisi Giresun iştirak etti ve demir attı
09.00	Sovyet Rusya denizaltısı iştirak etti ve demir attı
16.48	Fransız gemisi Algeria hareket etti ve denize açıldı
18.15	Türk gemisi hareket etti ve denize açıldı
18.43	İtalyan gemisi Corinthia hareket etti ve denize açıldı
21.05	Fransız gemisi Tadla hareket etti ve denize açıldı
8 Aralık 1922-Cuma	
07.20	Türk gemisi Gülcemal iştirak etti ve demir attı
07.25	Türk silahlı mavnası iştirak etti ve demir attı
16.35	Sovyet Rusya denizaltısı hareket etti ve denize açıldı
17.45	Türk gemisi Gülcemal hareket etti ve denize açıldı ⁷⁴

⁷¹ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁷² NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁷³ NARA, U.S.S. Edsall (219), 30 November 1922.

⁷⁴ NARA, U.S.S. Edsall (219), 1 December 1922.

Edsal (219)'ın seyir defterinde yer aldığı üzere 9 Aralık'ta Sivas'tan bir öksüz kafilesi yolda herhangi bir zorlukla karşılaşmadan Samsun'a gelmiştir. İlgili kafilenin verdiği bilgiye göre Sivas-Samsun arasında yaklaşık 3000 mülteci bulunmaktadır ve mülteciler bu yolu takip ederek Samsun'a gelmeye devam edeceklerdir. 10 Aralık'ta *Stanav* gemisinden *Gabriella*'nın 11 Aralık günü erken saatte varacağına ve yaklaşık 2500 mülteci alabileceğine dair gelen haber mutasarrıfa da iletilmiş⁷⁵, aynı gün öğlenden sonra öksüzler için gönderilen geminin ancak ayın on beşinci günü varabileceği ve Samsun'dan 400 kadar öksüzü almak üzere Trabzon'dan gelmekte olan *Adrian*'ın Pazartesi gelebileceği ancak Salı günü Samsun'da olacağına dair ileti alınmıştır. 11 Aralık'ta Samsun limanına gelen *Gabriella* gemisine yaklaşık 1725 mülteci binmiş, Ünye'de ilgili gemiye binecek herhangi bir mülteci kalmamış ve gemi bu mevcudu ile İstanbul'a hareket etme kararı almıştır.⁷⁶

12 Aralık'ta mültecileri taşıyan gemilerden *S.S. Adria*, Trabzon'dan aldığı 297 öksüzle; Türk gemisi *Akdeniz*, 1000'i Trabzon'dan, 1500'ü Ordu'dan olmak üzere toplam 2500 vesikalı mülteci ile, Fransız gemisi *Ionie* ise 180'i Fatsa, 12'si Giresun ve diğerleri de Trabzon'dan olmak üzere 400 mülteci ile İstanbul'a gitmek üzere Samsun'a gelmiştir.⁷⁷ Aynı gün *Goff (247)*, *King (242)* ve *Stanav*'dan Trabzon, Ordu, Ünye ve Fatsa'daki duruma dair iletiler alınmıştır. Trabzon'daki duruma dair *Goff (247)*'dan alınan ileti şu şekildedir:

“Ordu'dan ayrılacak 2800 Hristiyan vardır ve bunların 1900'ü dün Akdeniz gemisi ile ayrılmıştır. 3400 kişi ayrılmaya hazır durumdadır ve hepsinin vesikası vardır. Her gün vesikası olmayan mülteciler şehre gelmektedir ve mutasarrıf vesika isteklerini karşılamak için Ankara'dan talimat beklemektedir. Hristiyanların şehirden ayrılmak yahut kalmak hususunda serbest oldukları söylenmiştir. Bu mültecilerden 300 tanesi

gidiş ücreti ödemeyecektir zira bu ücret Rum papazı tarafından karşılanmıştır.⁷⁸ *Gülcemal* vapuru yaklaşık 2400 kişiyi alacaktır. Ücret ödemeyecek yolcular için özel bir gemi gelmesi halinde ilgili geminin Ordu'ya varışından önce Mutasarrıftan gerekli izin alınmalıdır.”⁷⁹

Stanav; Samsun, Ünye ve Ordu'daki genel durumu “*Samsun'da vesikalı ancak parasız yaklaşık 3000 mülteci vardır. Hala her gün yüzlerce mülteci gelmektedir. Ünye'de 500 mülteci bilet almıştır, vesikası olmayan 750 kişi Ankara'dan almayı ummaktadır. Ordu'da 2800 mülteci tahliye edilmiştir, ayrılmasına izin verilen 2400 kişi bulunmaktadır*”⁸⁰ şeklinde özetlerken *King (242)*'den Trabzon'daki durum hakkında alınan ve H. Powell'ın bu bilgilerden bazılarını hatalı bulduğu ileti ise şu şekilde idi:

“Ermeni Piskoposu, vesika ve parasız kimse- nin bulunmadığını, vesikalı ancak parasız 15 kişinin olduğunu bildirdi. Buradan küçük guruplar halinde 500 kişi ayrıldı. Erzurum, Erzincan, Hundus, Karakilise dolaylarında bulunan 3000 mültecinin çoğu pasaportsuz ve parasızdır. Gümüşhane-Maçka ve Trabzon arasında 10 ilâ 15 bin kişi belirlenen vaktin bitmesi sebebi ile beklemektedir. 4 ilâ 5 bin kişi şu an buldukları yerde kalmayı arzu etmektedirler. Tahminen Trabzon dışında bu sayı 500 civarındadır. Ermeniler, küçük kabilelerin iç kesimlerden düzensiz aralıklarla geldiklerini bildirdiler.”⁸¹

17 Aralık'ta Samsun limanına gelen bir diğer Amerikan gemisi *Parrott (218)*, *Edsall (219)*'ın kaptanı H. Powel tarafından Karadeniz kıyısındaki çalışmalar hakkında bilgilendirilmiştir.⁸² Aynı gün limana gelen *King (242)*'in raporlarında yer alan bilgilere göre ise mültecilerin alınması için gönderilen İngiliz gemisi *Austrian*, 24 Aralık'ta limana gelmiş ve 25 Aralık'ta 4400 yolcu ile hareket etmiş, öksüzleri almak

⁷⁵ NARA, U.S.S. Edsall (219), 11 December 1922.

⁷⁶ NARA, U.S.S. Edsall (219), 11 December 1922.

⁷⁷ NARA, U.S.S. Edsall (219), 11 December 1922.

⁷⁸ NARA, U.S.S. Edsall (219), 11 December 1922.

⁷⁹ NARA, U.S.S. Edsall (219), 11 December 1922.

⁸⁰ NARA, U.S.S. Edsall (219), 11 December 1922.

⁸¹ NARA, U.S.S. Edsall (219), 11 December 1922.

⁸² NARA, U.S.S. Parrott (218), 28 December 1922.

üzere 26 Aralık'ta gelen İtalyan gemisi *Cilicia* ise aynı gün yardıma muhtaç ve öksüz toplam 3205 kişi ile limandan ayrılmıştır.⁸³

29 Aralık'ta Samsun'a gelen *Kane* (235) ise *Parrott*'un Kaptanı McCandless'den Trabzon günlüğü ve Anadolu kıyıları hakkında genel bilgiler almış, yolcular ve kargolar transfer edildikten sonra John G. Papadopoulos'un vatandaşlığını soruşturmak için Giresun'a hareket etmek üzere Samsun'dan ayrılmıştır.⁸⁴

Sonuç

Sakarya Meydan Muharebesi sonrasında Anadolu Rumlarının başta Yunanistan'a olmak üzere çeşitli Avrupa ülkelerine başlayan göçünü ve Karadeniz limanlarından naklini düzenli devriyelerle kontrol etmek, ilgili yerlerde bu hususta çalışmalar yürüten Amerikan yardım kuruluşlarının faaliyetlerine yardımcı olmak ve aynı zamanda Karadeniz'deki ABD ticaret gemilerinin de güvenliğini sağlamak amacıyla gönderilmiş gemilerin Aralık 1922 dönemine ait günlük raporların ele alındığı bu makalede; Trabzon, Samsun, Giresun, Ordu, Ünye ve Fatsa'daki mülteci ile yetimlere ait bilgilerin yanı sıra bu vilayet ve kazaların ticari kapasiteleri, siyasi ve askeri temsilcileri ile halkın sosyo-ekonomik durumu, limanlara uğrayan gemiler ile kargoları hakkında genel bilgiler değerlendirilmiştir.

Amerikalılara ve Amerikan ticaretine bakış açılarına dair verilerin de yer aldığı bu raporlarda Yunan Yüksek Komiserliği'nin Rum mültecilerin sayısına dair ileri sürdüğü iddialar, elde edilen veriler ışığında eleştiriye tabi tutulmaktadır. Amerikan gemi komutanlarının bizzat gözlemlerine dayanan bu veriler, Yunan söylemlerinin gerçeği yansıtmadığını ortaya koymasından büyük önem arz etmektedir. Zira savaş sürecinde zorla yahut gönüllü olarak Yunan ordusunun safında yer alan Anadolu Rumlarının Türkiye'yi terk edişi Avrupa kamuoyunda binlerce Hristiyan'ın katledilişi, sefalet içiresinde yaşadığı ve Türk halkının saldırılarına maruz kaldığı şeklinde

propaganda edilmişti. Halbuki bu propagandaların aksine raporlarda yer alan genel kanaat, Samsun hariç bölgede ciddi bir mülteci probleminin gözlenmediği, mültecilerin koşullarının iyi olduğu, halkın Amerikalılara karşı oldukça samimi ve dostane duygular beslediği, Türk yetkililerin mültecilerin nakli hususunda gereken her yardımı yapmaya hazır oldukları yönünde olmuştur. İlgili belgelerde hiçbir Hristiyan'ın Türk topraklarını terk etmek için zorlanmadığının da altı çizilirken ayrılmak isteyenlere tanınan bir aylık mülhletin sonunda gerek vesikası gerekse maddiyatı olmayan mülteci ve yetimler için İngiliz, İtalyan ve Fransız gemilerinin seferber edildiği, bu hususta Türk makamlarının da gerekli desteği sağladığı belirtilmektedir.

KAYNAKÇA

Arşivler

The National Archive of the United States

Diğer Kaynaklar

Ayışığı, Metin, (2004), *Kurtuluş Savaşı Sırasında Türkiye'ye Gelen Amerikan Heyetleri*, Ankara: TTK Basımevi.

Balcıoğlu, Mustafa, (1991), *Belgelerle Millî Mücadele Sırasında Anadolu'da Ayaklanmalar ve Merkez Ordusu*, Ankara.

Bilgin, Taner, (2016), "Savaş Sırasında Anadolu Rumlarının Yaşadığı İkilem (1919-1922)", *Vakanüvis-Uluslararası Tarih Araştırma Dergisi*, 1, 37-91.

Çapa, Mesut, (2019), "Karadeniz'de Nüfus Mübadelesi", *Karadeniz'de İsyân, Mübadele ve Propaganda*, (Ed. İsmail Hakkı Demircioğlu, Rahmi Çiçek, Mehmet Okur), İstanbul: Yeditepe Yayınları, 271-285.

Mutlu, Cengiz, (2012), "Balkan Savaşları'ndan Lozan Konferansı'na Osmanlı Devleti'nde Rumların İç ve Dış Göçleri", *History Studies*, 4/2, 257-288.

Okur, Mehmet, (2007), "Pontus Meselesinin ortaya Çıkışı ve Karadeniz Bölgesi'nde

⁸³ NARA, U.S.S. King (242), 17 December, 1922.

⁸⁴ NARA, U.S.S. Kane (235), No: 653.

Pontusçu Faaliyetler”, *Karadeniz Araştırmaları*, 14, 1-28.

_____, (2011), “İngiltere ve ABD Kontrol subaylarının Raporlarına Göre Karadeniz Bölgesi’nde Rum-Ermeni Sorunu”, *Karadeniz-Black Sea*, 10,51-81.

Okur, Mehmet-Kul, Hazel (2015), “Amerikan Konsolos Raporlarına Göre XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon’un Ticari Durumu ve ABD’nin Ticaret Odası Açma Girişimleri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, 19,119-137.

Özcan, Halil, (2017), “Lozan Konferansı Tutanakları ve Arnavutluk’un Atina Büyükelçiliği Raporları Temelinde Mübadelede Yunanistan’daki Müslüman Arnavutların Durumu”, *CTAD*, 13/25,50-78.

Özel, Sabahattin, (2012), *Millî Mücadele’de Trabzon*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Özgören, Aydın, (2017), *Osmanlı Döneminde Pontus Rumları, Büyük Göçler, Diaspora ve Silahlı Ayaklanma*, Ötüken Yayınları, İstanbul.

Pontus Meselesi (1995), (Yay. Haz.: Yılmaz Kurt), TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara.

Şener, Cemal, (2001), *Topal Osman Olayı I*, Cumhuriyet Yayınları, 195.

Tepeyran, Ebubekir Hazım (2009), *Belgelerle Kurtuluş Savaşı, Sarayın İdama Mahkûm Ettiği Dâhiliye Nazırı Yazıyor*, İstanbul: Gürer Yayınları.

İnternet Kaynakları

Yerasimos, Stefanos, (1988-1989), “Pontus Meselesi (1912-1923)” *Toplum Bilim*, 43/44.

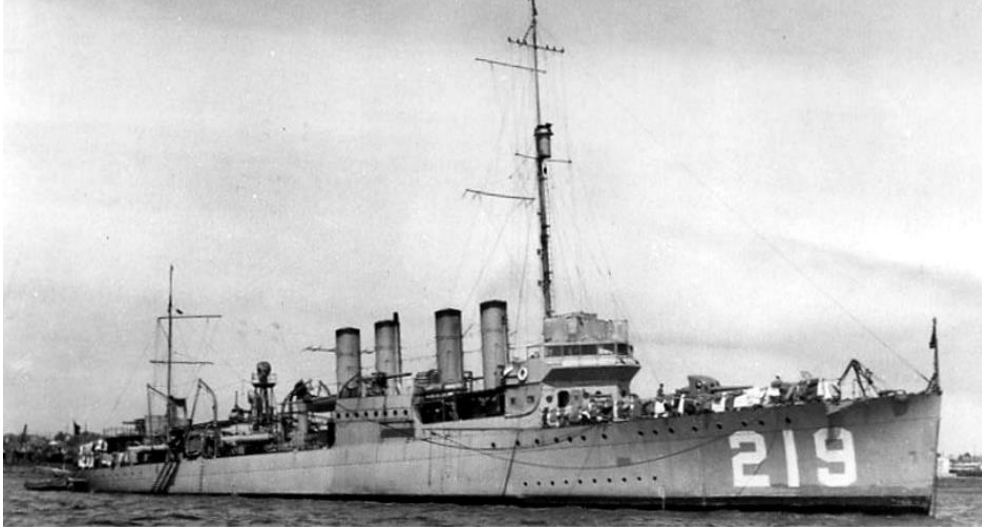
http://www.historyofwar.org/Pictures/pictures_USS_Parrott_DD218_marilyn_1931.html (05.12.2020)

<http://www.navsource.org/archives/05/pix1/0524220.jpg> (05.12.2020)

http://www.historyofwar.org/Pictures/pictures_USS_Kane_DD235_philadelphia.html (05.12.2020)

http://www.historyofwar.org/Pictures/pictures_USS_Goff_DD247.html (05.12.2020)

http://www.historyofwar.org/articles/weapons_USS_Parrott_DD218.html (05.12.2020)

Ekler

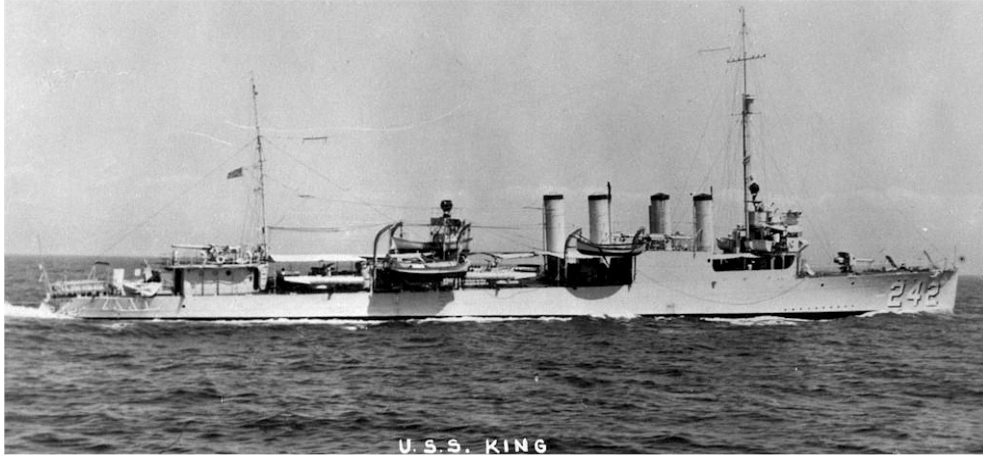
http://www.historyofwar.org/articles/weapons_USS_Parrott_DD218.html (05.12.2020)



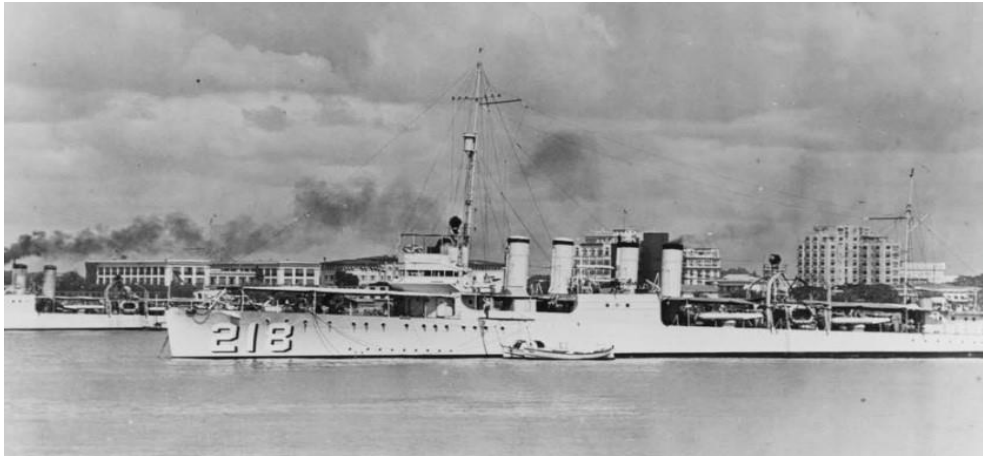
http://www.historyofwar.org/Pictures/pictures_USS_Goff_DD247.html (05.12.2020)



http://www.historyofwar.org/Pictures/pictures_USS_Kane_DD235_philadelphia.html
(05.12.2020)



<http://www.navsource.org/archives/05/pix1/0524220.jpg> (05.12.2020)



http://www.historyofwar.org/Pictures/pictures_USS_Parrott_DD218_manila_1931.html
(05.12.2020)